
PETAR GIUNIO
TAJNE
MORA

PETAR GIUNIO

TAJNE MORA

ZAGREB 1943.

NAKLADNA KNJIŽARA »DUBRAVA«, ZAGREB

Tiskanje i razpačavanje dopušteno odlukom Ministarstva narodne prosvjete, Glavnog ravnateljstva za promičbu — odjel za tisak broj 6975-43. od 20. VIII. 1943.

Tiskara »Merkantile« (Jutriša i Sedmak). Zagreb.

Kad je izišla knjiga našeg poznatog novinara Petra Giunia »IZ STARE PRIMORSKE BILJEŽNICE«, koja je napisana u vremenima najvećih priegora i najveće nostalgije za Jadranom, pobudila je ona veliko zanimanje medju hrvatskim čitaocima, kojima je već i od prije bilo vrlo dobro poznato ime Petra Giunia: njegovi mnogobrojni radovi o svim pitanjima, koja su u vezi s našim morem i koja pitanja je on sa svojim radovima donosio sa žarom sina sunčane Dalmacije i poznavanjem pojedinih tema.

U velikim stranim književnostima je već odavno poznat način tako zvane »popularno-znanstvene novele«, koji je — unatoč toga, što naša priroda i naši ljudi baš za ovo pružaju mnogo gradiva — nije bio u nas toliko njegovan.

Giunio spada takodjer medju naše pionire ovog književnog smjera. Iako je on u prvom redu novinar i izvrstni publicista, njegova razpoloženja u ovom pogledu očituju u njemu književnika, koji duboko osjeća i puls i prirodu ljudi, koje prikazuje, kao i njihovu težku i upravo sudbonosnu povezanost sa svojim rodnim zavičajem.

Giunio godinama piše iskrenom ljubavi o moru, pomorstvu i primorskim krajevima. Svoju ljubav za prirodu, svoj zanos za more i za našeg čovjeka s Jadrana, Giunio u svom radu povezuje s tekovinama nauke, uzporedjuje uspjehe nauke s mentalitetom našeg čovjeka, koji se na moru bori za svoj obstanak.

Ali Giunio ne popularizira znanost i svoju ljubav prema Jadranu samo u formi priče, već donosi u svome radu veoma zanimljivo gradivo, koje može zanimati i svakoga filologa, etnografa i etnologa. Kad Giunio prikazuje pojave iz carstva Prirode, on istovremeno — najradije u humorističnom stilu — prikazuje život hrvatskog puka na moru, prikazuje narodne običaje,

pučka sujevjerja ,iznosi vjernu sliku svog rodnog kraja, dajući tako u svome djelu dokumentarni prilog hrvatskoj kulturnoj poviesti. Giunio, osim toga, dopušta svojim junacima u prikazu svoje radnje, da govore našim najstarijim i sladkim čakavskim narječjem, koje imade svoju osebujnu i nedostiživu ljepotu i koje je rodjeno, ne samo za izvrstnu karakterizaciju sviju onih, koji njime govore, nego i upravo stvoreno za poeziju. Čakavska lirika, koja je imala toliko uspjeha u hrvatskom pjesničtvu, doživjela je ponovno zanimanje u hrvatskom čitalačkom obćinstvu u razgovorima, koje vode Giunievi otočani u njegovomi popularno-znanstvenim novalama.

Kao i prvo Giunievo djelo »Iz stare primorske bilježnice, tako i ovo djelo popularnog hrvatskog publicista, koje nosi naslov »TAJNE MORA«, iznosi zanimljivosti života u moru u popularno-naučnom stilu, pa je pristupačno najširim slojevima. U njemu nastavlja Giunio svoje životno djelo: popularizira znanost o moru, prikazuje život mora, našeg Jadrana, život i mentalitet naših otočana, pa tako njegova knjiga ne širi samo ljubav za znanost, nego pobudjuje zanimanje sviju onih, koji ljube Jadran, naše Primorje, naše otoke.

Ovim svojim radom, Giunio vrlo uspješno popularizira u Hrvatskoj naše more i u kontinentalnom dielu hrvatskog naroda; i kao da sva njegova djela, sve što je izašlo izpod Giunievog pera, imade samo jedan veliki smisao: tumačiti svakome i svima važnost i vriednost mora i ponos i sreću svakoga naroda, koji posjeduje more.

U knjizi »TAJNE MORA« izneseno je mnogo vrlo zanimljivih motiva s hrvatske jadranske obale; oni su opisani sočno, živo, zanimljivo: onako, kako to samo znade naš »šjor Pjero«, koji je sa svojim mnogobrojnim člancima i studijama o pomorstvu, o životu i o prilikama naših ljudi s Jadrana već odavno zacrtao duboku brazdu u našem novinstvu, a sada i u književnosti.

Zato ova knjiga ne treba nikakve preporuke. Ona se preporuča sama sa svojom kakvoćom. I tko je ma samo jedanput bio na moru, pročitat će je velikim zanimanjem.

Vladimir Kovačić

ŽIVOT MORSKIH KONJIĆA I ŠILA

Ljetno poslije podne. Sunce pripiče, ali jaki svježi sjeverozapadnjak, maistral, ublažuje vrućinu. Bezbrojni valovi biele se širokom azurnom površinom i razbijaju se o hridine. Pjena suncem obasjana frca tisućama blještavih, poput bisera, kapljica. Galebovi kruže nad valovima i budno motre ne će li izmedju njih spaziti koji zalogaj. Usidreni guci i leuti u mandraćima propinju se, a konopi škriplju, lanci zveče. Tamo podalje iza onih sivih kamenih ograda, meja, savijaju se zeleni borići, čempresi, oleanderi, srebreni se maslinovo granje. A čvrčci, cikade neumorno čvrče i čvrče kao da svojim zvonkim čvrčanjem pjevaju himnu Suncu, slobodi, životu, ljubavi, moru. Čri-čri-čri-čri-čri! — na daleko se čuje i mieša šumom granja, fijukom vjetra, škripom jarbola, bukom valova. Puše naš lipi primorski freški maestral!

Malo ribarsko selo. Iza štale razsedlani tovar valja se u prašini, a drugi tamo reve:

I-a-a-i-a-i-a-a-a-a-a. Kokoši čeprkaju, a vezana koza o stablo masline leži u hladovini žmirkajuć pred sobom zelenim očima i preživa. Osjeća se miris pečene ribe, ulja, miris štale, morske trave, freškina, borove smole i humusa, ružmarina i katrana od namazanog leuta. Suše se mriže, parangali. Po vršama i barkama množtvo osa grizkaju ostatke riba. Na konopu izmedju dvie masline lepršaju pokrpane košulje, hlače, bičve. Kuma Žuva pere, a muž jon ribar Jure, lega' lipo izpod masline blizu koze. Naji' se pečenih salapa, popi' po litre crnega i sad hrče. A čvrčci čvrče, čvrče, čvrče. E-e, lipo li je ovako liti iza obida leć izpod masline kad puše maistral i zaspat. Daleko od velikega grada, daleko od konfužjuni, puno čejadi, od onih trunbeta tomobili i od one puste priše. Čri-čri-čri!

Ive-e-e-e, nesrićo! Utopit ćeš se. Što to činiš?! — psuje Žuva sina. — Probudit ću oca, pa ćeš onda čapat što te gre.

A mali Ive gol, sav garav od sunca, polegao na veliki kamen u mandraću, a nogama se zakvačio o konop usidrene barke. Visi mu glava i pola tiela nad morem, koje ga zapljuskuje, a niz lice i kosu curi voda. Rukama lomata i hoće da dohvati malu ribu, konjića, kojeg su valovi nanieli u mandrać.

— Nesrićni sin-e-e, hodi ća iz mandraća-a! Ala-a-a!

— Ma čeka, o ma-a, neka čapan za meštra.

— Neka meštar sam čapaje, a ti hodi doma-a! Jesi razumi-i-i?!

I na koncu uspjelo malom Ivetu dohvatiti konjića. Brzo obuče hlače i bjež prema učiteljevom stanu. Lice mu se bieli od soli.

— Fanj 'sus! — pozdravi Ive učitelja i pruži mu morskog konjića. U dvorištu škole kod učitelja bili su furešti, čejad s naočalima, niki profešuri.

— Evo ti na solad i fetu pipuna.

Ive metnuo novčić u džep i sjeo malo podalje na kamenu klupu, pižul, jeo pohlepno sladki komad voća i sluša' što ova čejad izmeju sebe razgovoraju.

Kad se Jure probudi i protegnu, Žuva počela brontula kontra učiteju.

— Ma moj Jure ko nan je posla ovo čudo od meštra u selo, an! Niki čudni čovik. Ne pije vina, biži od čejadi, ne igra briškulu. Ka da je infišan. Čapaje lepirice, šaje dicu da mu kupidu po kraju spuže i rake, a gušćerice i zmije stavja u špirit. Ni to dobro za dicu da gledaju...

— A-a, ma što govoriš m... To ti je čovik pametan, on šaje profesurima te beštje u velika mista za učit..

— Ma što će učit od gušćerica i lepirica?! Ja ti govorin da on ni čovik kako triba. Mankaju njemu dva matuna u glavi. Evo sad prin nego si se probudi naš Ive mu poni' jednega konjića. Pa da je to pametan čovik? Ima niki čudni kanoćal doma. Ne gleda on prima moru š njim kako druga čejad, nego ga volta prima tavulinu. Aa, ni ništo u redu š njin. Boje bi bilo, Gospe moja, da ga primistu iz našeg sela.

I dok se Žuva jadala svom mužu i sumnjala u zdravu pamet učitelja, u školskom dvorištu razvio se zanimljiv razgovor o morskom konjiću kojeg je ulovio mali Ive.

Neki profesor koji je došao u goste učitelju stao prisutnima tumačiti:

— Čudna su vam stvorenja ovi morski konjići, kako eto vidite, i po obliku njihovog tiela. Malo sliče ostalim ribama, jer dok ostale plivaju držeći vodoravno tielo, naš konjić stoji u moru uzpravno. Nije nikako spretan, ni brz plivač. Radi toga on se obično drži dna, gdje imade dosta bilja, da se može repom zakvačiti, jer ga slabašnog lako može struja ili uzbibano more od jakih valova, odnieti. Za to i nalazimo često poslije oluje mrtve konjiće izbačene na obalu, kao što je danas našao i ovaj dečko jednog takovog iznemoglog nesretnika, koga ovdje promatramo. Peraja na

MORSKI KONJIĆI I ŠILA

hrptu sliči mu lepezi, te mu poput propelera služi za pokretanje, dok rep, koji savija, služi mu kao kormilo. Pomaže se i onim dvjema malim prsnim perajama, koje su mu se čak smjestile na glavi iza njuškice, pa sliče ušesima. Tielo mu je suhonjavo, kao da nema mesa, jer mu je koža, namjesto ljuskama, posuta malim koščanim pločicama i na tom čudnom oklopljenom tielu iztiče se glava, koja zaista sliči konjskoj. Zbog toga ovu ribu u svim skoro jezicima nazivaju morskim konjićem. Ovaj stanovnik morskih livada sliči donekle i kameleonu, jer može mienjati boju prema okolišu, da ne bude upadan neprijateljima, a i svako oko za sebe pomicati. Kad se uplaši, kad ga nešto boli ili ga glad spopadne, nekako probliedi. Kad je sit i zadovoljan boje su mu tamnije i sjajnije. U zaljubljenom stanju tielo mu bliešti liepim metalnim sjajem. Glavna su mu hrana mali sitni račići i druge malene morske životinjice. Držeći se pričvršćen repom o kakvu biljku budno pazi hoće li proći mimo koji neoprezni račić, koga odmah vješto šćepa.

Najzanimljivije je kod ove ribice, koja naraste nekih 10 do 15 cm, način razplodnje. Tu je morski konjić podpuno pod papučom svoje žene. Ženka mu naprosto priliepi svoja jaja na njegov trbuh i ode svojim putem. Mužjak naime imade izpod prsiju kao neku

udubinu. Kad nastupi proljeće sretni par se zakvači svojim repićima i započinje ljubavno milovanje. Ženka onda u spomenutu udubinu ubaci jajašca, koja onda odmah mužjak oplodi. Neki pisci navode da pojedina ženka ubacuje u šupljinu mužjaka samo nekoliko jaja, tako da više ženka dolazi sretniku u pohode, da mu predadu jaja. Kad je udubina puna, zatvori se nekom kožicom, te su tako jaja odieljena od dodira morske vode, kao da su u kesici. Poslije dvadesetak dana mali konjići izlaze iz jajašca. Prvo vrieme su mirni, ali poslije počinju smetati brižnog otca i nemirni su, te jedan po jedan bježe iz one kesice, pa samostalni odu trbuhom za kruhom u bieli sviet. A jedva su pola centimetra veliki. Još jednu zanimljivost krije morski konjić. Dok kod drugih životinja, osobito ptica i riba vidimo da se mužjak za vrieme parenja zaodjene svadbenim liepim ruhom da bude dopadniji svojoj Dulcineji, kod konjića je obratno. Ženka je ona, koja dobiva za vrieme parenja, a to je obično u proljetno doba, svadbeno ruho. I tako je eto sudbina dodielila i mužjaku morskog konjića da vodi brigu za potomstvo namjesto majke. To je uostalom slučaj još kod mnogih riba. Kod konjića škrge nisu listnatog oblika kao kod drugih riba, već liče resama, pa radi toga skržni listovi nisu splošteni, već su odebljali, resasti. Radi toga

u znanosti uvrstili su konjića kao i srodnika mu šila u poseban razred resnjača (Lopho= branchii).

Drugi srodnik konjića spomenuto »mor= sko šilo« takodjer i ako drugčijeg oblika vodi istu brigu za potomstvo i njemu takodjer ženska postavlja jaja u dugoljasti žlieb koji se nalazi izpod donje strane tiela. Pa i šilo se kao i konjić, mienjajuć boju tiela, može prila= goditi okolišu u svrhu zaštite. Konjića imade nekoliko vrsti, pa nisu samo stanovnici Ja= drana i Sredozemnog mora, već ih imade i u ostalim morima, pa čak i oko obala Austra= lije. Tamo u tim dalekim morima dobiše ko= njići, u svrhu zaštite, još fantastičniji oblik nego naš sredozemni. Obično u Sredozemlju razlikuju dvie vrsti konjića i to onog koji imade zavinutu zatupastu njuškicu i onoga s dugoljastom. U znanosti dakle razlikuju Hippocampus antiquorum i Hippocampus gut= tulatus. Niemci zovu morske konjiće See= pferdchen, a Talijani Caval marino. I šila imade nekoliko odlika. Kod nas je najobičniji Obično šilo (Syngnathus acus, Gemeine See= nadel, Singnato tenuirosto ili Pesce ago), a imade u Sredozemlju još Syngnatus teruiro= stris i Syngnatus rubescens. Slični su šilima t. zv. u znanosti Nerophis, ali ih ribari poznaju isto pod imenom šilo. Morsko šilo naraste do nekih 30 cm, a imade i većih primjeraka.

Mužjak je manji od ženke. Kao ni konjići, ta= ko ni šila nisu nam za hranu, jer su koštu= njavi. Vidite dakle, koliko imade fantastičnih oblika života u moru, u tom elementu, gdje je nastao život na Zemlji — završi profesor svoje pričanje. Supruga učitelja donese litru dobrog vina i pjat pršuta da pogosti »profe= šure«. I kad su lipo čapali škufju počeli su kantat.

Mali se Ive sjetio da mora pomoć otcu stavit parangal u kašetu i brzo pobjegne iz dvorišta zakričavši: Fanj 'sus!

— A di si bi tako dugo, an?

— Sluša san što govoridu ona čejad.

— Pa što su razgovarali? — zapita Jure sina.

— Ma, ma onako, nisan hi puno razumi. Rekli su da ženska prilipi na trbuh...

— Što=o? — zaprepasti se kuma Žuva.

— D=da ženska prilipi muškemu na trbuh.

— Prilipi ću ja tebi dvi po čunki ako bu= deš još jedan put slušat take razgovore. An, jesi li ga ću Jure! An, reći sad je li to čejade pri zdravon pameti. Tako ti svetega, da žen= ska prilipi muškemu... I tega su čovika po= slali u selo da nan uči dicu. Kad pojdeš u grad reci ti to moj Jure podestatu, pa neka ga izti=

raju. Dica ovako mogu inšenpjat od ludih pripovisti. A i ja ću rić svoju Dun Marinu.

— E-e imaš Gospe mi, pravo! — potvrdi Jure. — Oli je ovi čovik šenu' s pameti, oli ima posla s vragon. Pa oni kanoćal s kojin vavik gleda tavulin. Hm! Ne komoda me... Ako ga ne maknedu iz našeg sela sakr... čapat ću ga ja ka grintavu mašku i bacit u more. Hoću, gosp...

JADRANSKI TULJANI

Ne čini van se da su naši stari primorski postolari drugačiji od drugih postolara. Naši su nikako veseliji, znaju pivat, kritikavat, vražji su, puni spirita i čovik jin se može nasmijat. Ti naši primorski postolari ka' da su nika raca za sebe. Taki postolar je bi' i Niko-kukumar. Prozvali ga »kukumar« radi tega, jerbo mu je bilo izraslo na glavi ništo ka' da je kukumar ili kako bi se ono drugačije reklo krastavac. Ma to ga ni smetalo da bude vazda vesel i da drugima ne da mira svojin smišnin versetima. Svak se u mistu straši njegovog šporkog jezika. Dobro je bi reka Ive-gratakaža da ga je Bog posla za kaštig i pokoru judima. Ajme meni, što je bi lajav! Sve bi dozna' što se u drugim famijama dogaja i ništa se od njega ni moglo sakrit. Uverga se bi u pokojnu mu mater. Bog nas delibera takovih žena! Ka' je umrila i ka' su je nosili u čimatorije svak je bi' odahnu i stara čejad su mislili da je to prst božji. Ma kad jon je sin Niko

odrasta bi' je špuvana mat! Pa da ni to božja pokora za jedno malo misto imat takega čovika! Zna je on ne samo kritikavat čejad i učinit hi smišnima, nego je zna zaplest i škandale u famijama. Bi' je u temu pravi meštar. A kad bi ga gleda s onin kukumaron na glavi i kako bi onako stavi glavu na bandu reka bi da nezna izmolit ni Oče naš, a kad tamo gamaut i sotokuco kakvega Bog ni stvori. Svi vrazi pakleni u njemu. Zna je on mišat i trave za nike grube bolesti što ga je bila naučila pokojna mu mat, ma niko ni hoti kupit u njega od straha prid njegovon lajavon gubicon. — Uželanda mu je bila najlipši divertimenat. Zna je imitavat sve tice. Ka' bi došlo vrime uželande, prin Svi Sveti, ni ga bilo nikad u jutro u butigi. Skita se s rećamima izmeju smršaka, maslina, meja. Puna mu je bila butiga gajba, a u njon pusti frizelini, gardelini, verduni i lugerini. Ima' je i kanarini. Čapava je i kosiće. Ima je jednega kojemu je bio odriza lingvetu da može boje pivat i bi' ga nauči zvižjat arju ove pismice s kojon su mularija infotavala nikega inpjegata od poste:

Evo san ti doša
Koga si jubila
Samo da si htila
Mogla si ga uživat.

I radi tega ti nesritni čovik nikad ni hoti pasat onon kontradon samo ne čuje zvižjat tu prokletu ticu. A i nike žene škivavale su onu kontradu, jerbo kad bi hi adoća Nikokukumar odmar bi nabrusi svoj šporki jezik. — U butigi mu je vazda bilo veselo. Piva' je

OD GUSTA SE PIVALO PRID BUTIGON

on s onima koji su u njega učili zanat od jutra do mraka. Ko ni zna pivat ni se u njega moga učit za postolara. Kad bi intonali koju lipu pismu od jubavi skupila bi se i mularija izprid butige, pa udri i oni pivat. A ondar bi sva kontrada agvantala:

Draga mi umire-e
Sebi me zove-e:
Slušaj moj mileni-i
Ove riči moje-e:
Ja dragi umire-en
U najlipšen cvi-itu-u
A tebe ostavja-an
Bilon ovon svi-i-t-u-u-u.

Niko je bi lud za mužikon. Kad bi banda činila jir priko grada eto Nikota izprid kapo-bande di marća zajedno s mularijom. U crikvu je uvik hodi za moć kantat. Piva je kroz nos i ima niki tremolin od jarca, ma je bi intonan. Kad bi se pivalo latinski, nikako mu pronuncija ni hodila, ma Bože sačuva' da ste mu rekli da nezna što piva. Kad bi Dun Ivan u nediju poslin vele mise raztegnu: I-ite-e-e misa est!, Niko-kukumar je misli da to hoće rić da vaja poć jist doma, jerbo je misa svršila. Dominus vobiscum za njega je bilo »Domino dun biskup«. Dies irae, dies illa, on bi po svojen piva »Di je sila, di je sila!« Kad bi piva' litanije na misto: Ora pro nobis!, on bi se dera iz svega grla »Orca pro nobis!«, ka da to hoće rić orcat kad se burdiža. Uživa' je i za vrime korizme pivat u nediju po podne molitve u crikvi. Prvi bi intona':

Kada bude tilo umriti
Čini duši udiliti
Vična raja blaženstvo-o-o.

Priko Velike setimane niko ga ni moga' izvuć iz crikve. U Veliki Petak ni hoti jist nikako i nebi ni doša' doma. Od jutra rano kako bi obuka tonigu i poša s braćon priko vrhova, pa do na večer dokle nebi svršila procesjun ni ferma pivat. Ništa za njega ni bilo lipšega na svitu nego činit dišpete, uželavat i pivat. A da znate što mu je bilo drago pivat »Puče moj!« i odpivat »Muku«. Eto taki van je bi' postolar Niko. Taki' postolari više nima. Kaka vrimena — taki postolari! Ridko se rodi jedan Niko-kukumar.

Kad bi mu bi' imendan, onda bi invita prijateje na večeru, a i kojeg orijinala da mu se može nasmijat. Bilo bi onda veselo. Jilo se, pilo, pivalo i smijalo do dva bota. Tako je jednega godišća bi' invita i starega Dometa. Žena mu je bila parićala lipu večeru: žutinice, salamastrane gire, pečene brižole, a onda krostule. Izpili su punu damižanu vina. Kad je Nikotu bila fešta ni on žali strati' koji fjorin više. »Jedan put se živi — govori bi on —, a kad se živi triba onda živit veselo i — štucigavat čejad. Ako ti njih ne ubodeš i naučiš hi da te rišpetaju, udrit će onda oni po tebi ka' po tovaru brez milosrja.« A da ni on bi taki bili bi ga živa proždrili radi onega kukumara na glavi. On se drža one: Rić ću ti, da mi ne rečeš! Boje je da se ja tebi rugan, nego ti meni. Dali su mu nadime »kukumar« ma se

niko ni ufa da mu se ruga u oči, jerbo bi onda on dobi duplu porcjun. A i mularija su od njega imala rišpeta.

Baš tega dana na Svetega Nikolu vidi je barba Dome, kad se vraća barkon iz bašćine, morskega čovika i o temu se pripovidalo vas dan u mistu. Vidili su ga i drugi. I tako se te večeri poslin nego su se izderali:

Lipo ime Niko, Niko, Bog te živio!
Puno lita sritan bio...

počeli su razgovarat o morskom čoviku.

— An kako van je bilo ka' ste ga vidili? — zapita ga Niko-kukumar.

— Ma, ma, ništa. Što bi mi bilo? Prikriži san se, a on zaroni. Ni ovo prvi put što ga vidin. Nikad ka' san bi mlad, dohodili su te morske zviri često u oni procip u Medvidnjaku. Bilo hi je nikad puno za vidit u moru. E-e, judi božji, glava mu je ka u čejadina, Bože mi oprosti, a i gleda ka čovik. Reka bi, eno sad, će ti rić koju besidu. Čovik, pa čovik! A brke ima ka oni pokojni jandarm Luka. Ču' san govorit ka' san naviga da su ove živine bile nikad bili pravi judi, niki grški mornari koji su puno bestimali, pa hi je Bog za kaštig pritvori u živine.

— Ma što govoriš m.... Kaki grški bestimjaduri! To su živine ka' i svake druge, ka' maška i kučak, samo što žividu u moru.

— Ka dru-uge živine-e? Ma reči mi, tovare, koja druga živina tako pametno gleda ka' morski čovik?! Da si jutros bi sa vnon u barki bi' bi vidi kako te gleda. Koja živina može tako pametno gledat kako ova, an? Pripovida mi je pokojni did da morski čovik zna i pivat. Piva lipo ka' divojka. Tako zakanta da ti dah stane kad ga čuješ. I onda se ti zamataš, inšenpjaš od tega pivanja, a moj te morski čovik ondar agvanta, pa s tobon u more. Kad se prikrižiš onda ti se neće ništa dogodit, jerbo onda on ferma kantat i pobigne. A rečite mi ko biži od križa, an? Sotona, vrag biži! Eto i morski čovik je zato vrag. Virujte meni što van ja govorin. Bili su to pogana čejad, bestimjaduri koje je Bog pritvori za kaštig u vragove. Neka jin! Neka se grataju! Sa' znaju što hoće rić hulit Boga. Vidi se da su to bili nikada judi i po temu što morski čovik zna onom rukon koja mu je ka lopata čapat kamen i drito vas smirit u srid čela da se privrnete, a da ne dospite rić ni — amen. I bidnu dicu znaju izvabit iz kuće na kraj mora i odnit. A kako se samo zna smijat. Po čunki mu vidite da van se ruga. Prava pamet od čejadina, a tilo od živine. A vi govorite da je to ka' kučak i maška! Vi ste ludi, vi nike stvari ne razumite. Ma znate li da oni znaju činit i dispete. Od mržnje na kršćane uspnu se oni na kraj i surgaju se u bašćinu, pa sve lozje

scipaju. I di ovi vrag jedan put dojde ništa više ne može rodi i čega se dotakne ne može više bit blagoslovjeno. Mogu li ovake dišpete čini kuški ili mazge, an?

— Barba Dome ima pravo — reče susida Jakomina.

— To se razumi da iman pravo. Vidi se i po temu da ima pamet čovičju što i razumi naški. Kad ribari razgovaraju izmeju sebe i dogovaraju se di će bacit mriže, on hi sluša i eto ti ga na ono misto, izi ribu i razcipa mri=že. Morski čovik je pametan isto ka i dupin. I dupini su siguro bili u starin vrimenima nika pogana čejad. E=e, zna Bog što čini. Zna on stavit u šest bestimjadure.

— Moj lipi barba Dome — javi se sad uči=telj Šime. — Dosta smo vas slušali, a sad slu=šajte malo i mene. Sve ono što ste rekli o grčkim mornarima, to su van pripovisti za stašit malu dicu, ma . . .

— Što=o? Znan ja boje od svih vas me=štara i vaših libara što je to morski čovik — najidi se barba Dome. Ako ste bili u skulama mislite da ste popili svu kvitešencu svita i . . .

— Ali, ala mučite sad, barba Dome, da čujemo našega učiteja, što će nan on pripo=vidat o morskon čoviku.

— One priče što je naš barba Dome iznio plod su južnjačke mašte, mornarske priče. No veli se da u svakoj laži imade i nešto istine.

Tako je i u ovom slučaju. Ne bi te priče na=stale da nisu mornari i ribari već davno opa=zili lukavstvo ove životinje. A donekle i oblik njegove glave, onaj pogled njegov, brci, do=prinieli su stvaranju kojekakvih priča o mor=skim ljudima, vilama, sirenama. A sad čujte što nam znanost veli o ovom zanimljivom sta=novniku Sredozemnog mora, a koji je ujedno i stanovnik Jadrana. Nisu oni nikakovi slu=čajno dolutali gosti iz Oceana, kako to neki pogrješno misle, već od davnine su starosje=dioci kod naših obala. Domaći, autohtoni su to tuljani. Naši Primorci nazivaju ovog tu=ljana raznim imenima kao: Morski čovik, morski vol, morsko tele, morska vištica, mor=ska vila, morski vrag, morski fratar, morski koludar, morski medvid. Najobičniji mu je naziv Morski medvid i upravo po tom imenu razne uvale, hridine dobile su svoje ime. Tako imademo na našoj obali uvalu Medvidnjak, Medvidju luku, Medvidju špilju. Znanstven naš naziv mu je Medvjedica dalmatinska i Medvjedica sredozemna, a latinski Monachus mediteraneus i Monachus albiventer. Talijani ga nazivlju: Monaco di mare, Monaco di ven=tre bianco, Vitel marino, Bue marino, a Niem=ci Mönchrobbe. Neki su ga spominjali i kao Phoca dalmatica. Monachus znači fratar, pu=stinjak, pa kada bi se vjerno prevelo iz latin=skog i talijanskog ovaj »morski čovik« bi se

zvao »Sredozemni fratar s bielim trbuhom«, jer je izpod bjelkaste dlake, dok s gornje strane, po ledjima, tamno smedj. Dlaka mu je kratka i gusta. Kao i svi tuljani koji prebivaju u drugim morima tako je i ovaj naš tuljan veoma vješt plivač i tielo vretenastog oblika prilagonjeno mu je životu u moru. Nekada su tuljani bili kopnene životinje isto kao što su, čini se, bili i pliskavice, dupini, ali kruta borba za obstanak prisilila ih da sele iz kopna u more i da se prilagode novom načinu života, da postanu morske životinje.

— A ti si, Dome, pripovida' da su ovo bili grški mornari koji su bestimali — nasmije se Niko-kukumar.

— Molin te, nemo' me jidi! Neka Šime pripovida što hoće, a ja se moje držin.

— Tako su se eto noge — nastavi učitelj Šime — pretvorile u organe za veslanje, a medju prstima je opna da brže pliva. Prednje noge služe kao kormilo, a kad izidje na kopno podupire se njima vijugajuć tielom. Stražnje pak noge služe mu za pokretanje napried u vodi, kao vijak, elisa parobroda i one su zaokrenute natrag, a napried se ne mogu okrenuti. Ovi tuljani izlaze i na kopno, na hrid ili na pjeskovito tlo u kakovom uzkom prociepu izmedju hridi. Obično ih je vidjeti u ljetno doba. Kad opaze čovjeka ili čuju kakav sumnjivi šum skoče brzo natrag u more. Osjetila

SREDOZEMNI TULJAN

su im vrlo dobro razvijena. Oči imaju velike da bolje u moru vide. Kad urone elastični se nosni otvori sami, automatski, zatvore jer mišići popuste. Isto tako im se zatvaraju i ušni otvori koji sliče dvjema rupama, jer uške nemaju. Kostur im je lagan, a tielo mastno. Sve je dakle udešeno za život u vodi. Tuljani posjeduju jako zubalo kao i zvieri, pa ih se donekle i može smatrati morskim zvierima. Jedino kutnjaci nisu dobro rajvieni, jer oni ne žvaču hranu, već je gutaju. Glavna su tuljanima hrana ribe, razni mekušci, te školjke. Baldo Kosić, kustos Dubrovačkog muzeja, navodi po pričanju ribara, da tuljani kad se namjere na mrežu razderu je da čim prije proždru ribu koja se u nju ulovila. Sredozemna medvjedica, kako rekosmo, posebna je odlika tuljana koji živi samo u Sredozemnom moru, te uz atlantsku obalu Španjolske, Portugala i sjeverozapadne Afrike, a dopiru do Madeire i Kanarskog otočja. Drugdje ih nema. Sredozemnih tuljana imade sve manje i ako ih se ne zaštiti sasma će izumrieti. Vidja ih se još na hridinama iztočnih obala Jadrana, zatim kod Jonskih otoka, te u Egejskom, Tirenskom i Crnom moru. U raznim muzejima mogu se vidjeti preparirani primjerci ulovljenih medvjedica na iztočnim obalama Jadrana, te i u nekim primorskim zbirkama samostana. U Zagrebačkom zoologijskom muzeju čuva se

primjerak koji je bio ulovljen kod otoka Hvara. Obično ih se vidja s vanjske strane naših otoka, gdje imade hridina i malih uvala, udubina u hridinama, te gdje nema u blizini ljudskih naselja. Prije ih se češće vidjalo i kod vanjske obale poluotoka Pelješca. Susreće ih se još i kod iztočnih obala Sardinije gdje su hridinasti otočići. Tako jednu hrid tamo nazivaju »Grotta del bude marino«. Na iztočnim obalama Sardinije, navodi neki talijanski pisac, uhvaćeno je nekoliko živih primjeraka sredozemnog tuljana koji su bili odpremljeni u zvjerinjake Rima i Milana. No bili su kratka vieka, jer u robstvu se ne snalaze. Pitat ćete: Zašto ovog tuljana nazivaju morskim teletom? Za to, jer se glasi nekako slično kao tele. A morskim fratrom, pustinjakom prozvaše ga radi toga, što on ne živi u čoporima kao ostali njegovi srodnici u drugim morima. On je osamljen. Mužjak i ženka druže se jedino za vrieme parenja. Nije to nikakav slučaj neke »mizantropije«. I tome imade opravdani razlog. Sredozemni tuljan ne živi u pustim morima ledenih krajeva na osamljenim hridinama, gdje riedko stupa ljudska noga. Naš tuljan živi u Sredozemnom moru, kojim su od vajkada plovili ljudi, u ovom moru, gdje su nicale i propadale najstarije kulture čovječanstva, na moru odakle se proširila uljudba Europe po čitavom svietu, u moru, koje nepre-

stano od davnih vremena presiecaju brodovi, na obalama, gdje su gusta ljudska naselja. Da živi ovaj tuljan u čoporima, davno bi ga nestalo bilo. Radi toga, kad je osamljen, on se sam lakše može sakriti pogledu čovjeka, nego da ih je čitav čopor. Nevolja, potreba, borba za obstanak, napravila ga dakle pustinjakom. I eto, naš »morski čovik« se, zahvaljujući tome, do danas uzdržao, pa se za to mnogi i mnogi čude, kad doznaju, da u Jadranu živu stalno tuljani, koji nisu slučajno zalutali, već im je tu domaja od davnine. Sredozemni tuljan znade narasti u dužinu do tri metra i težiti par stotina kilograma. Nije se sačuvao on do danas ni samo za to, jer živi osamljeno. Pomogla mu je i njegova spretnost u sakrivanju, lukavost. Kad iz velike daljine ugleda ladju, čuje ljudski razgovor, on se vješto pritaji, sakrije. Čuli ste, što nam je pričao barba Dome. Fantastične, izmišljene su to priče, plod straha ,sujevjerja i bujne južnjačke mašte, kako prije rekoh. No kad se iztraži uzrok, zašto je nastala stanovita priča onda nam je jasno. Naši Primorci znaju dobro, da je ovaj »morski čovik« vanredno lukav i da im neprimjetno ždere ribu u mreži, pak mu radi toga i pripisuju u kojekakvim fantastičnim pričama sposobnosti čovjeka, te da i on kao i delfin, imaju dar da razumiju ljudski govor i prisluškuju ribare, da doznaju, gdje će baciti mrežu. Eto, radi toga su nastale te priče o »morskom čoviku«.

Dok je učitej Šime pripovida, Nikotu vrag ni da mira i sve ništo sapća Todorinu koji je u njega uči zanat.

— A-a moj barba Dome, koji ste vi makako, da oprostite. Jeste li čuli sad pametnu čejad, a ne one vaše...

— Niko, molin te po zadnji put da me pustiš na miru, o-ho!

— Ma čujete barba Dome — zapita Todorin — Je li morski čovik i vama kagod izcipa mrižu?

— Kako da ni! Prin puno godišća ka' san baca popunice s pokojnin Jozeton što su ga zvali »fumarjola«. Mi smo govorili o mrižama, a morski nas čovik izpod barke sluša i...

— E, to se meni ne bi moglo dogodit.

— Kuco kernovale! Di si ti bi ka' san ja gleda morskog čovika.

— Čekajte, tako ti svetega, nemojte se odmar jidi. Jeste li vi i pokojni Fumarjola bili u marini i navigali po svitu?

— Jesmo!

— I onda znate inglezi?

— Tako ti... Ma kako ne bi zna! O rajt, vel, aj dudu, gud baj, stop, smoking.

— A tudeški?

— Znan i tudeški. Bi san četiri godišća u marini inbarkan na kanunjeri i koracadi.

Ajnc, cvaj, traj, gradauc, vorvec mit ganci grah, bigec, gut, danke, šen, hir, ja vol...

— I pravi ste vol i tovar! Zašto niste ondar govorili izmeju sebe tudeški oli inglezi da vas morski čovik ne razumi, nego naški, pa...

Svi su prasli u smih, a moj se barba Dome tako najidi da je čapa pun žmul vina i sasu ga na novi veštit Todorina. Sta' je vika ka' da je pomahnita:

— Tovari, svi zajedno koliko vas je god ovdi! Sramite se otca van ćaćina i materina... mene stara čovika ovako remenava... sakram ... sveca van... oštj...

— Barba Dome nemote bestima eno, eno rastu van brci ka u morskega čovika. Bog će vas k'a grške mornare...

— Kuco-o farabuti! Za to si me ti Niko-kukumare j.... invita na večeru. Vrag ti je mater ukoti, a ona tebe... plati ćeš mi Is... Ja ću te naučit krejancu ako te...

Tako je svršila ta fraja na Svetega Nikolu. Od onega dana bidnom barba Dometu pod stare dane mularija prišila nadime »Dome — ja vol«. A sve je to bilo jope maslo Nikota-kukumara. Pa da ni to bi vražji čovik i pokora za ovo malo misto?! — E-e, ovaki postolari ridko dohodu na svit!

ZAŠTO MORE SVJETLUCA?

Fiju-u-u-u-u-u-u zavijao je tužno južni vjetar, šiločina, kroz uličice malog bodulskog gradića miešajući se škripanjem onih kokota od lima, late koji su vrtili po dimnjacima, fumarima i romonom kiše koja je pljuštila po krovovima i ulicama gradskim. Deset sati u noći. Nigdje ni jednog svietla na prozorima. Čitav gradić spavao je dubokim snom. Vjetar je pogasio i sve ferale po kontradama. Mrkla noć. Kao u rogu. Fantastično je izgledalo to malo starinsko mjesto u burnoj noći. Iz daleka dopirao je šum valova koji su razbijali o hrine: Bu-u-u-u-u — bu-u-u-u- — bu-u-u-u.

Samo u jednon betuli ostali su niki mladići i studenti na čakuletu, a i bilo je i par starijih kojima se ni još dalo poć spat. A i barba Markotu, koji je drža betulu, bilo je drago ostat malo duže i čut novitari od mista, jerbo je bi veliki petegulun. Govorilo se te večeri o svemu i svačemu. Kritikovalo se podestata, gaštalde od bratovsćina, govorilo o pulitici i rugalo se

nikon starom čejadi što se strašidu od tenjaca. Nisu pustili ni na miru onega bidnega starega inpjegata u penšjuni, šjor Jakota koji je živi u onon starinskon kući iza crikve s dvi stare sestre usidilice. Svi su u mistu govorili da u ton kući straši od starine. A u to je virova i šjor Jako i njegove sestre, ma kako je kuća bila njihova, to jin je nesritnima vajalo tun živit. Da su je i hotili prodat niko je nebi kupi od straha. Ona lajava Keka-petegula je pripovidala da u kući šjor Jakota straši niki njegov šukundid koji je bi' pogan čovik i učini kontrat s vragon samo za sačuvat mladost i morbin. Tri puta se bi' oženi i sve mu tri žene umrile, a on jarac živi sve do blizu sto godišća. I kad je bi' star vazda bi se voltava za divojkama i udatin ženama. Kad bi vidi kotule vas bi se uzviri i samo mu je manjkalo da ne počne revat ka tovar u proliću. E, ma zato ga je i Bog kaštiga što se za morbin proda vragu paklenon. I sad ta izgubjena duša nima mira ni poslin smrti i triba da gre ka tenjac po kući di je za života čini šporkarije. A ovi bidan šjor Jako vaja da trpi zajedno sa sestrama i da čini pokoru za svojega morbinozega šukundida, pa da trati solde za mise samo da ga umiri i tira. — A dobra su čejad to bila. Živili su onako kako Bog zapovida. Vavik su hodili u crikvu, davali lemozinu, molili svake večeri ruzarje, nisu

nikad grubo o drugima govorili, nisu petegulali i škivavali bi čejad s šporkin jezikon. Ma kako su živili u ton kući bili su puno štrašjivi. Ni' ni čudo. A taki jin je bi i otac i mat i did i nona. Ta kuća je učinila tu famiju tako strašjivon da jin je strah pasa u krv, u racu. A bili su i stari, pa su se još više strašili od tenjaca i od smrti. Nebi oni za ništa na svitu zaspali u škuro brez lumina i brez blagoslovjene vode na kantunalu. Koža bi jih se naježila kad bi se govorilo o bolestima i čimatoriju. Kad bi ko umri u gradu šjor Jako bi zatvori sve škure na punistrama i zabi' bi se doma sve dokle ni pasa sprovod. Ma nisu bili samo oni strašivci u mistu. Bilo ih je još dosta. Ma samo nisu hotili da se zna da hi nebi remenovali. A ni pulicjot se ni moga puno pofalit svojin kurajon, pa ni oni gobavi financjer.

U betuli je bi te večeri i kanpanar Zane i kako se bi malo napi', a i kasno je bilo, reka je da ne ide spat doma nego da će poć spat u kanpanilu samo da ne čuje brontulat svoju ženu Jovaninu. Kad su to čuli tri studenta Ive, Toni i Pjerin počeli su ništo šapćat izmeju sebe i smijat se. I niko ni razumi zašto. Barba Marko je pripovida da oni stari File, koji je bi još strašjiviji od šjor Jakota, pa su ga za to i zvali File-tremarjola, viruje da kad ono more svitli da su to duše mrtvih iz purgatorija.

— Ma pripovidajte nan šjor Stipe, vi koji se razumite u ove stvari, zašto ono more svitli — zapita pilot od porta Jure.

— Hoću, drage voje, ma date mi barba Marko još jedan kvartin i malo suhega sira. — Hm! Jeste li čuli u koje m... oni ludi, inšepjani File viruje. Kake duše od purgatorija! Ma da van pravo rečen i učena čejad dugo vrimena nisu znali koji je pravi uzrok ton svitlosti mora.

I kad je Stipe iztrusi žmul dobrega crnega, izmuma sira i užega španjulet poče je pripovidat da su ga svi počeli slušat od gusta.

— Dok se nije odkrio pravi uzrok ovom svjetlucanju mora, mislilo se da ove svjetleće iskrice nastaju uslied plina, koji se diže iz dubine mora. Neki su smatrali da to more odsjeva po noći sunčanu svjetlost, koje je po danu upilo. Mnogi su pak tumačili, da iskrenje mora nastaje uslied trenja čestica soli, neki kao pojavu elektricitete koja nastaje radi trenja. Velika pak većina bila je uvjerena, da je to naprosto fosforescencija. Pa i danas ćete od mnogih i mnogih čuti, da »more fosforescira«. Sve te predpostavke su, kako se ono kaže, pale u vodu.

Dok se Stipe zanio u pričanju, ona tri studenta najednom prekinuli pričanje i rekli da su umorni i da idu spat i nikako čudno se pogledavajuć i smiehom ostaviše krčmu.

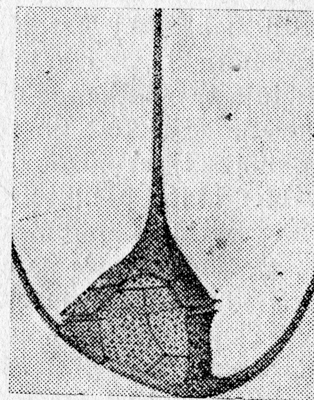
— Nije istina da je tu po sriedi bilo kakova pojava fosforescencije. Uzrok je tom svjetlucanju sasma drugi. To svjetlucanje, — nastavi Stipe — kako se dokazalo, a kod toga je i sitnozor igrao veliku ulogu, proizvode sićušna jednostanična bića našem oku nevidljiva. To su prvo svega posebne vrsti bakterija, pak onda razna stvorenja bilo biljnog ili životinjskog podrietla. Većinom su to sitna jednostanična bića, t. zv. praživi (protozooni), koji plivaju morem nošeni strujama, pa zato ih i zovu planktonti. Ova rieč dolazi od grčke rieči planein što znači lutati, pa od te rieči dolazi i naziv za nebeska tiela planeti, koji se našim očima pričinjaju da lutaju po nebu, dok su one zviezde stajačice kao prikovane na svodu nebeskom.

Velika je razlika izmedju svjetlosti bakterija i ovih praživa, koji lutaju morem. To je lako razlikovati. Mnogi od nas u noćno doba na obali imao je prilike opaziti kako ulovljene ribe po noći svietle, kao da su fosforom premazane. To su dakle ti bakteriji, koji svietle na mrtvoj ribi ili raku. Ti t. zv. fotobakteriji žive kao nametnici, paraziti na raznim životinjama, ali za čovjeka nisu otrovni. Oni neprestano sjaju mirnom, jednoličnom svjetlošću. Njihovo je svjetlucanje dakle kontinuirano. Ali ono svjetlacanje, koje gledamo kad po noći veslamo, kad more uzbi-

bamo, ono svjetlucanje, koje nas podsjeća na iskre, koje zabljesnu i ugasnu, to svjetlucanje proizvode sitni praživi, protozooni, pa se mo= gu jasno okom razabrati pojedine svietleće točke. Od ovih praživa najčešći su u Jadranu t. zv. Svietnjak sićušni, svjetlucavi bičaš (Noctiluca miliaris, Leuchtierchen), te Peri= dinium divergens, kojeg radi njegovog zanim= ljivog oblika sličnog kakovom peharčiću sa šiljastim poklopom mogli bi nazvati »Mor= skim peharčićem«. Zatim svietli takodjer i Trorožac (Ceratium tripos, Dreifuss), pak male vrsti račića, veslonošci (Copepoda, Ru= derfüsser), nadalje jaja i zametci, embrioni rebraša (Ctenophora, Ripenquallen). Pa i pra= živi predivnih oblika, neke vrsti zrakaša, ra= diolaria svjetlucaju.

A sada kad smo doznali koja su to stvo= renja koja onako divno svietle u moru kad veslamo po noći, treba da doznamo i kako ona svietle. Neki od tih praživa stvaraju u svo= jem sitnom jednostaničnom tielu kaplju ulja, masti, a to po svoj prilici za to da budu spe= cifički lakši od morske vode, pa da mogu lebditi i u gornjim slojevima. Kad se voda, gdje imade tih praživa, uzbiba nastaje t. zv. proces oksidacije, nekog laganog izgaranja, naime nastaje spajanje tih kapljica masti, or= ganskih substancija, u prisuću alkalija s aktiv= nim kisikom. Dakle radi mehaničkog podra=

žaja, kad se more uzgibalo ta kapljica masti, ulja tih praživa, dakle tvar koja oksidira, spo= jila se s kisikom. Eto vidimo sada jasno da se tu ne radi o nikakvoj fosforescenciji, već o jednom kemijsko=fizikalnom procesu. To je ujedno i fizioložka pojava, plod tvarne izmje= ne u živom organizmu. Eto vam dakle pravog uzroka tom svjetlucanju, luminiscenciji. Naši

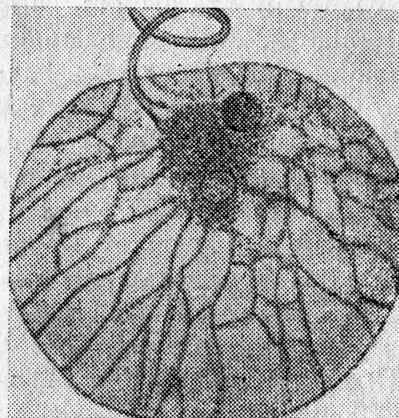
TROROŽAC

Primorci vele, da kad more odveć svjetluca da će biti jugovine. Za svjetlucanje u nekim primorskim krajevima kažu da »more ardu= ra«, a ova rieč po svoj prilici dolazi od tali= janske ardore, odnosno latinske ardor. Kad se morsku vodu kojim predmetom uzburka, te male životinjice zasjaju modro=zelenkastim

sjajem, a zatim bielim, dokle ne ugasnu. Dok imade aktivnog kisika dotle i traje svjetlost, a kad se voda smiri onda svietlo ugasne. No i ona kapljica se masti iztroši uslied oksidacije, pa čini se, da ta jednostanična bića, poslije dužeg svietlenja, padaju prema dnu, jer postaju onda nešto teža od vode. Kad se poslije izvjestnog vremena opet napune mastima, praživi se ponovno dižu prema površini. Podražaji su ili mehanički ili toplinski, električni ili pak kemijski. Na svjetlucanje po svoj prilici djeluju najviše kemijski podražaji. Razvijanje svietla nije kod tih planktonata popraćeno toplinom, jer su oni, kako bi se ono znanstveno reklo, poikilotermni, a to znači da su oni ovisni o toplini vode, te da njihova tjelesna temperatura samo je malo, neznatno veća od temperature okoliša. Sposobnost svjetlucanja obično prestaje uginućem dotičnog organizma. Kod ovih praživa nije svjetlucanje kao kod fotobakterija neprestani, kontinuirani proces, već periodični, koji nastupa samo na temelju vanjskog podražaja, kako smo to vidjeli. Dr. Gustav Stiasny misli da ipak još nije sasma do temelja proučen ovaj proces svjetlucanja.

Progovorit ćemo i par rieči o spomenutim dvama praživima najčešćim uzročnicima svjetlucanja u Jadranu i to: Sućišnom svietnjaku (Noctiluca miliaris) i onom koga smo

»Morskim peharčićem« nazvali (Peridinium divergens). Ovaj peharčić kao i prije spomenuti trorožac pripadaju razredu bičaša (Flagellata, Geisserlträger), a skupini oklopljenih bičaša, (Dinoflagellata, Panzergeissler), jer im je tielo kao u oklopu zatvoreno. Vrlo su za-

SVJETLUCAVI BIČAŠ

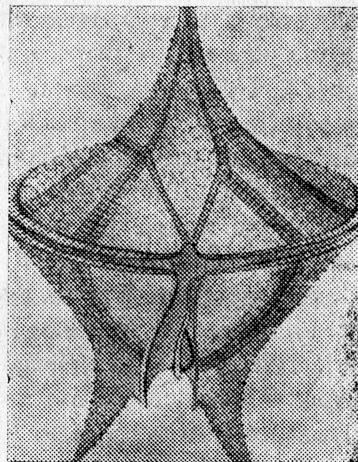
nimljiva ova mala jednostanična bića koja okom razabrati ne možemo. Ona se nalaze na granici bilinstva i životinjstva, te prave prelaz, odstranjuju granicu ili bolje rekuć spajaju ta dva svieta, prave sponu, kariku u ogromnom lancu života. Neki od ovih bičaša pokazuju radi toga kod hranjenja oznake, karakteristike i bilina i životinja. Plod asimilacije, hranjenja nije škrob u njihovom tielu,

već ulje. Naziv bičaši im odatle što na tielu imadu neke kao dlačice, bičeve pomoću kojih se pokreću. Zamislite da je naš »peharčić« velik samo šest stotinka milimetara, t. j. 0.06 mm, kao ona najtanja britvica kojom se bri-jemo! Molisch je mišljenja da je glavni uzroč-nik svjetlucanja u tršćanskom zaljevu baš ovaj mali peharčić. Kad promatramo veoma povećanu sliku ovog sitnog bića, kako da se ne divimo veličanstvenosti Prirode kad gle-damo kako ovo tako presitno stvorenje, koje prostim okom ne vidimo, već jakim sitnozo-rom, imade tako divan oblik.

Drugi praživ koji prouzrokuje svjetluca-nje uz peharčića je onaj spomenuti Sićušni svietnjak (Noctiluca miliaris). Njegovo svjet-lucanje je intenzivnije od peharčića. Pošto je specifički lakši od vode drži se obično povr-šine, pa se kadkada znade pojaviti u takovoj množini da na površini mora stvara sluz ne-koliko milimetara debelu. Veći je od pehar-čića i naraste do jedan milimetar. Tielo mu je slično jabuci. Veoma je proždrljiv, pa pro-ždire i stvorenja koja su kao i on velika. Si-ćušni svietnjak spada u skupinu t. zv. mjehu-ričastih bičaša (Cystoflagellata, Blasengeis-sler). On je kozmopolit, pa ga je naći u svim morima.

No osim ovih sitnih jednostaničnih živo-tinjica imade u moru i većih, mnogostaničnih

(metazoa) koja takodjer svietle. Ne ćemo se ovdje na njih potanje osvrnuti, već ćemo ih samo spomenuti da upodpunimo naše znanje o svjetlucavim stvorenjima u Jadranu, pošto nam je cilj bio da upoznamo samo ona sitna jednostanična svjetlucava bića koja kao dra-

MORSKI PEHARČIC

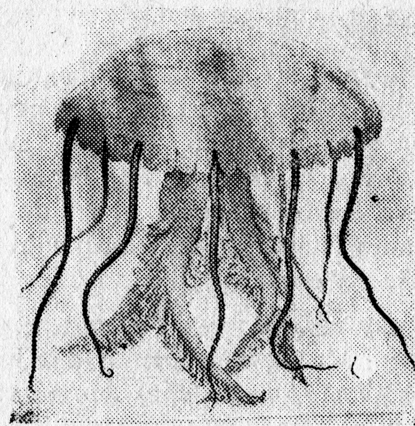
gulji ostavljaju trag za našom barkom kad za tihe noći uživamo veslajuć na divnom našem Jadranu.

Proces svietljenja može biti intercelularni kao kod bakterija i nekih praživa, ali kod dru-gih životinjica to je svjetlucanje povezano za jednu izlučinu, sekret koji životinja izbacuje

iz sebe, pa tek onda kad taj odbačeni sekret dodje u dodir s vodom onda on zasvietli. Da- kle u ovom slučaju nastaje svjetlucanje izvan- stanično, ekstracelularno, podalje od tiela pro- izvoditelja svietla. To je slučaj i kod malih račića veslonožaca. Neki tumače da ti račići odbacuju izlučinu koja zasvieli u cilju ili da zastraše neprijatelja ili pak da svrate pozor- nost progonitelja na tu svietlost, tako da mo- gu lakše pobjeći. Dakle obrambeno sredstvo. Osim račića svietle i neke meduze kao Pelagia noctiluca, a koja svjetluca zelenkasto. To svjetlucanje potječe od mastnog sadržaja ne- kih stanica koje se nalaze na površini tiela. Neki rebraši (Ctenophora), takodjer divno svietle i to jakim svietlom. Kao da su dragulji! Beroe svietli tako jako da se, kako tvrde neki pisci, može i čitati kod toga svietla. I rebraš Venerin pojas (Cestus Veneris) svietli div- nom modrikastom bojom. Svietle i neki pla- štenjaci (ascidiae) koji u zadrugama žive kao Pyrosoma. Pa imade još mnogo životinja koje svietle u moru. A tko bi ih sve opisao!

Vidjeli smo eto da je svjetlucanje kod ne- kih bića difuzno, t. j. razprostranjeno na či- tav organizam kao kod bakterija, ili pak ve- zano kao što smo vidjeli kod peharčića i svietnjaka na mastne proizvode stanica. Kod višestaničnih pak životinja svietlost stvaraju posebne stanice koje su svjetleći organi. Kad

neke životinje svjetlucaju boja svjetlosti se mienja: čas je modra, zelenkasta, crvenkasta, biela. Odakle to dolazi i to ćemo sada vidjeti. U koži pojedinih životinja postoje posebne stanice koje nazivaju hromatoforima, t. j. no- siocima boja. Živčevlje regulira pokretanje

SVIETLEĆA MEDUZA

tih hromatofora, pa onda životinja može mie- njati boju po volji. Kad se na primjer raz- tegnu crvene stanice onda je koža crvena, a kad modre, onda modra. Kad svietlo prolazi kroz to staničje onda je i ono različite boje kao kad prolazi kroz obojeno staklo. Kod mnogih životinja hromatofori su zaštitno sredstvo, pa one mienjaju boju kao sipa

prema okolišu samo da manje bude upadna. Dakle slučaj mimikrije.

Neki učenjaci u novije doba misle da ipak neke životinje samostalno ne svietle i da kod većine njih svietlost stvaraju bakteriji koji se nalaze u posebnim mjestima tiela, pa bi po tome to svjetlucanje bilo neke vrsti posljedica simbioze.

Eto upoznali ste tajnu svjetlucanja mora, upoznali ste našem oku ona mala nevidljiva bića koja stvaraju tako čarobno svietlo u moru, — završi zanosom učitelj Stipe — a nije to nikakva fosforescencija, ni trenje čestica soli, a kamo li što oni renbabiti File govori da su duše od purgatorija.

Stipe pogleda na reloj i začudi se. — E-a, blizu je po noća. A ja tu pripovidan ka da je devet uri. Dosta je za danas. Homo spat!

I tako su jedan po jedan po ovemu dažju i mrklon noći ostavili betulu, potrčali do doma i surgali se lipo u posteju. Ma kad je pasalo po noća, barba Jako se vas strese. Niko je zazvoni na portunu potegnuvši skoson starinsku ručicu od gvozja.

— Drin-drin-drin-n-n-n-n!

— Hm, ništo ni u redu! — reka je u sebi i poče se bidan trest od straha. I sestre su mu se probudile. Zamota se u krpatur da se ne

prihladi i otvori je funistru. Nigdi nikoga! Zatvori je punistru i prikriži se.

— Drin-drin-drin-n-n-n-n!

— Ajme meni, ajme meni. Straši, straši! Te-enjci su došli — stala kričat sestra Katina, a druga usidilica Mandina užegla blagoslovjenu sviću izprid Gospe i tako jon se justa tresla da jon je izpala gornja dentjera.

— Drin-drin-drin-n-n-n-n!

— Umri' ću, umri' ću! — stane jecat bidni Jako. Vas se nesritni skupi i stanji nikako ka morsko šilo.

A onda je došlo još gore. Iz turjuna crikve zabrecalo mrtvo zvono. Strahota, sud svita!

Do-on-n-n-n-n! — Kao da je priko grada preletila sablastna, zloslutna ptičurina zamahnuvši metalnim krilima. Svi su se prenuli od sna i ostali ka inšenpjani sidit na posteji, a dica počela plakat. Sad se oglasi i malo zvono: Di-i-n-n-n-n-n! Onda opet »podne«: Din-do-on-n-n! Poslije par minuta opet oni strašni zvuci mrtvog zvona: Do-o-n-n-n-n-! Prestravljeni ljudi vapili:

— Johi meni majko moja što je ovo noćas! Što ovo hoće rić? Ajme meni-i-i, Gospe moja lipa, oslobodi nas od zla. Johi nama, johi nama! A-ja-ja! U-u-u! Grubo je ovo slu-

šat. M-m-m! Ajme meni, Pomoćnice kršćanska, moli za nas! Sveti-i-i Luka-a-a naš, iztiraj tenjce iz kapanila. Siguro je ovo duša pokojnega barba Lovreta-njerkala, koji je umri iznenada od kolpa i ni se dospi bidan izpovidit oli onega morbinozega Jakota. Do-o-n-n-n-n! Šjoru Dominu čapala mala snaga i pala je u afan, a muž jon je maza čelo s kvasinon od rozi. Bidni stari barba File-tremarjola za malo da ni umri. Dvi sestre usidilice dali su mu izpod nosa vonjat špirita od melise i mahale ventulon da čapa arje jerbo je poče' grubo otvorat justa ka kanjac na suho. Sestra Dun Ivana užegla u kužini blagoslovjeno cmije i lišće od masline i palme i stala molit molitve za tirat tenjce. Famija financiera Jureta-fišćota sakrila se izpod kočete. Špičar Marin nabi' je na glavu staru bičvu priko uha da ne čuje brecat mrtvo zvono i zamota se u krpatur. Tresa se bidan ka inbragani čagaj. Ante-eme koji je misli da je najpametniji u mistu i za to su ga i prozvali »eme«, stavi izprid vrata od kamare veliku rominču s vodon, jerbo da tenjci se ne ufaju priskočit vodu iz gustirne. Ante-buha je nakadi svu kuća s tamjanon, tako da mu se počela dušit sva famija od kašja, a nisu se ufali od straha otvorit funistru. I tako se svaki u mistu na svoj način brani od tenjaca koji su zvonili u kanpanilu. E, ma našlo se i judi koji su imali kuraja i

otvorili funistru i stali se dogovarat sa susidima što vaja činit. Marin-panjoka zva' je Dometa-giru da idu zajedno u kanpanil, ma se nisu nikako mogli pogodit ko će prvi izać iz kuće, pa su lipo i jedan i drugi ostali doma kako su jin žene savitovale. Strah je bi' sve veći, jer su sva četiri zvona počeli sve češće i nikako »nervoznije« brecat. Da se nisu tenjci zapleli u konope? An?! Tode-pegula i njegova žena mislili su da ne će dočekat dana. Gledali su ka inšempjani jedan drugega na posteji i otvarali justa ka žedne kokoši kjun i uzdisali: Ajme meni ko će dočekat zore! A-a kad će se razdanit! A sin jin Ive u drugon posteji zamota glavu i čulo se kako da stenje. Bidna mat žalila sina i digla se da ga utiši: »Nemoj moj lipi Ive plakat. Sve će bit dobro, ne će nan se ništa dogodit.« A kad je odkrila krpatur zabezeknula se. Ive se tresa od — smiha. Da ni poludi bidan? — pomislila je mat. Krepaje od pustega smiha.

— M-ma nemo' te se straši. Nisu to tenjci, to je . . . — rekne Ive.

— Što? — drekne otac.

— To su vezali sinoć pjanemu kanpanaru Zanetu ruke i noge na sva četiri konopa od zvona kad je lega pjan u kanpanilu. I kako se u snu privrće tako . . .

— A ko ga je veza?

— J-ja nisan, nego oni Toni i Pjerin. J-ja san samo gleda!

— An, kušku nesrićni, a mi se ovdi strašimo ka makaki cilu božju noć! Plati ćeš ga. Gospe mi, ti i Toni i Pjerin sutra.

Užas bi u gradu bio potrajao čitavu noć da nisu stanovnici onih kuća koje su bile blizu crkve čuli najednom neko zapomaganje iz zvonika. Očajno se derao promukli glas:

— Pustite m-e-e-e... Mater van ćaćinu... Razrišite me... sakr... Molate m-e-e-... j... Ako ga čapan... oštr... gosp... ubit ću ga-a-a-a... Pomozite-e-e-e-e... j...

Tode-pegula otvori funistru i što ga grlo nosi poče'vikat:

— Ma što se luda čejad strašite! To se pjani Zane zaple u konope.

U zanju je pulicjota Markota uvirila njegova žena da to nisu tenjci, nego da je to oni bukara Zane i da može slobodno izać. I pulicjot je iziša sa feralićon u jednon ruci, a drugon se križa. Od straha mu se tresla kolina. A da ni to samo finta tenjca? — misli on u sebi. Kad je vidi Zaneta di bestima odahnu je od sriće ka da je dobi lot.

Ma u šjor Jakota ni fermalo zvonit. Da ste vidili tu nesritnu čejad! Činilo hi je penu

gledat. Sve molitve su izmolili da tenjci fermaju zvonit, ma ni pomoglo ništa. Kad jin ni ove noći puklo srdce i pamet pošla na kvasinu, ne će nikad.

A sutri dan? Kad je škovacin pometa štrade vidi je kako na ručici visi izglodana kost od jarca. I to su ofabrikali one tri nesriće Pjerin, Ive i Toni. Pjerin je ukra doma materi kost od kaštradine i ondar su namamili gladne kuške do te kosti koju su bili obisili na zvono šjor Jakota i dobro svezali špagon. Kad su kuški skočili na kost potegli bi zvono. Kad bi se punistra otvorila, a naši kuški biž od straha da ne čapaju koju biju oli matun u glavu. Znaju dobro naši bodulski kuški užance od mista! I tako su se cilu božju noć strašili kuški od šjor Jakota, a on od kučaka misleć da su tenjci.

Vajalo je u jutro da dojde likar i da jin napiše ričetu za kalmat srce i nerve. A i drugi su od onega mrtvega zvona bili nikako blidi i pospani, a oči su jin se lustravale. Ma niko ni hoti priznat da se pripa. Najviše se fali s kurajon oni isti Tode-pegula, otac Iveta, a koji je od straha ziva ka žedna kokoš.

I pulicjot se fali da je sam brez straha izaša iz kuće, a ne da ga je žena istirala da ide razvezat pjanega Zaneta. Bilo hi je i onih koji su lagali da nisu čuli ništa — ma njihove po-

spane face, ono njihovo zivanje hi je izdavalo. Ako laže koza, ne laže rog!

Najgore je pasa kanpanar Zane, koji ne samo da je bi vezan u kanpanilu cilu noć, ne=go su ga mularija prozvala odmar sutri dan Zane=tenjac.

Pa da nisu prokleti ti naši studenti, mla=dost i mularija primorska. Vragu paklenon nebi palo na pamet što njima pada samo za učinit dišpet i strašit mirnu čejad u mistu.

O SPUŽVAMA I DUBINAMA MORSKIM

Sreća da smo na vrieme izvukli velike vrše od pruća i veliki struk, parangalun, pa da nam nije ostao potrgan u moru, da ga ne moramo sutra šemetat. Vjetar je bivao jači i jači. Naša mala barka ljuljala se kao ljuska oraha, a valovi nas zapljuskivali tako da smo sličili pokislim miševima. Slana voda curila niz obra=ze, rukave. Drhtali smo od studeni. Ni malo ugodno ovako pokisnuti na moru pred Božić. I mali motor pričvršćen na krmi, zatajio je. E, sad smo frigani! — mislili smo sva trojica. Barka je bila do polovice puna mora. Povra=tak kući bio je izključen, jer doskora će se počet hvatat i mrak. Nije preostalo druge ne=go, da se sačuva barku i glavu, prihvatiti vesla u koliko se veslat moglo na onim klimavim škarmima s gnjilim štropima, okrenut kor=milo i čim prije dočepat se obale. — I sretno udjosmo u malu obližnju luku i surgamo u mandrač. Pokucamo na vrata stare ribarske potlehušice pokrivene širokim kamenim plo=čama.

— A=a, judi božji! — zaprepasti se stari Jure kad nas je ugledao — Ma jeste li izgubili pamet? Ma ko je vidi po ovon vrimenu sal=pava' parangal? U ime Oca i sina... Hote brzo unutra da vas ne propunta i priobucite se... pa uz komin. A jeli bilo sriće an?

— Pa je! Na parangalunu jedan zubatac, a u vršama murina, dva gruja i jastog.

— E=e, ondar je meritalo i pokisnut. Ima' ćemo, fala Bogu lipu večeru, a u mene ima i ništo vina. Bila je dobra intrada. Na' će se i domaćega pršuta. Ma baš mi je drago da vas je vitar nani u mene. Danas je i onako Sveta Lucija i mojon ćeri Luci imedan pa ćemo malo zafraja. A i vesel san, jerbo nan je Donko pisa' iz Nove Zelandije i posla ništo liri za uredi' kuću. E=e, ka da vas je Bog posla.

I doista liepo smo prošli i bili smo donekle sretni da nas je zateklo nevrieme i zapriečilo da se vratimo kući. Jedna avantura više. Nas tri »brodolomca« preodjeveni u modre mor=narske hlače od fuštanja i u maje s plavim crtama grijali smo se uz starinski primorski komin i da se bolje ugrijemo trusili čaše do=brog vina. Divan štimung! Luca pekla zubatca i mazala ga perom od kokota umočenim u ma=slinovo ulje. Riba se rumenila, ulje i sol puc=ketali, a divan miris s primjesom češnjaka dražio nozdrve, izazivao slinu na usta. Oko nizkog komina na kojem je tinjao veliki ko=

mad panja sjedili mi, barba Jure, žena mu Mara, unuk Franić i susid Kuzma, a naokolo uz rub komina grijale se tri mačke, žmirkale i prele. Pas, kučak zvan »Fjorin« zato, jer ga je Jure kupi za fjorin, reža' je u uglu, kantunu kad je osjetio ugodan miris pečenja. Režali smo i mi doduše skupa s njim, ali u sebi. Fjo=rin je bio slabićak i nije mogao kao mi zato=miti glad i glasno izražavao svoje želje šireć pri tom nozdrve, cereć zube, oblizavajuć se prevrćuć očima, mašuć repom — Hrff... aujff ... auh... hrrrrr... fr... hrh...

Fjori=i=n, kuco! — zapriti stara Mara koja je prela kudiju. Kučak je razumi' dobro što je mislila s tin rić gospodarica koja nezna za burle. Da bi još jedan put uzdahnu, oli zareža za večeron, odma bi čapa cavatu u glavu oli biju pod rebra i stvori mi se ka strila na dvor di puše vitar i dažji. Za to mu je boje bilo ostat u kantunu činit kuco i čekat večeru. I naš »Fjorin« ferma uzdihat, zatvori oči, za=mota se u klupko i čini fintu ka da je zaspa.

Zaista divan štimung u toj ribarskoj kući, nezaboravna večer! Nad kominom visio o lancu stari začadjeni lonac u kom se kuha ku=pus, a naokolo po gredama sušila se naša odjeća. Uza pocrnjeli zid od dima bio prislo=njen stol s urezanim imenima. To su se dica britvicama igrala. Na stolu vrč, bukara s vi=non, žmuli i pujiški žuti pjati s zelenin cviti=

čima. Poviše stola visila mala trouglasta limena petrolejska lampa o željeznoj žici. Sukljao je drhtavi plamen i bacao sjene. A na zidovima visili konopi, mihi, šarene tikve od parangala i late od petroja, pinjate, prsure, čuturica za vino od kože mladog jarčića, stari postoli, štivali, suhi pomidori na špagu. Izmedju svega toga nalazila se požutjela slika koja prikazuje Svetog Nikolu, a nad njom blagoslovljena suha grančica masline i krunice. Gore prema stropu na ogromnim čavlima bila naslonjena vesla, osti, ježinjak, losturar, brankarele. Sa stropa visio pršut, suhi gruji, škorance, bakalari i kaštridina, a i nikoliko saketa s travama za lik: popunac, matičnjak, metvica, ošinač, kaduja. U kutovima, kantunima zemljana posuda sa zelenin maslinama u salamuri, važi od piture, naslonjeno jedro, rančini, kofica sa suhin smokvama, sidro, mala mujača slanih sardela i važi s murgon. Fantastično je bilo gledati sve to u toj polutami. Bilo je nešto što podsjeća na uskoke, gusare. Stari Jure naslonio svoje ručetine na koljena i zamislio se. Razbarušena sieda kosa, mornarska kapa na zatiljku, kaput prebacio preko ramena, brkovi se spustili. Neobrijan, velike obrve nakostrušene kao četke, mrk pogled, na okrajku usta tinja čik od španjuleta, a dim se diže prema desnom oku koje žmiri. Pravi morski vuk. Do njega Kuzma u

sličnoj pozi s kratkom lulom u zubima. A vani romoni kiša po kamenim pločama, vjetar zavija kroz maslinovo granje, dopire šum valova.

Tu-u-u, tu-tu-u-u-, tu-u-u-u-u začuje se trubljenje parobroda. Veliki vapor od karga

GLADNI ČEKALI SMO PRID KOMINON

pasaje kroz konal put Levanta i pozdravja crikvu Vele Gospe, zaštitnice mornara. A zvono za uzvrat pozdravu broda, koji daleko putuje, odvraća: Don-don-don-don-n-n.

Tu-u-u-u-u... svi se prikrižu i uzdahnu: Bog jin da sriću!

— A sa homo jist! — reče Jure i trgne se od misli. Kučak »Fjorin« odmar se diga, na-

ćuli uha, izplazi' jezik i sta' fišavat gospodara. Maške se protegle, zivnule i utekle ispo' naših noga. Svaka od njih je hotila doć na boje misto odaklen će moć prin doć do kosti od ribe, oli kožice od pršuta.

Kad smo se lipo navečerali i digli žmule u zdravje naše vridne svečarice Luce koja nan je tako lipo parićala večeru, vajalo je proštit knjigu što je pisa' Donko iz Nove Zelandije. Pismo je ovako bilo napisano: »dragin Moji? činin van Znat Da san primijo vašu Knjigu. u lipomu zdravlju i sve san Razumi što mi pišete pa ufan se u boga i blaženu divicu da Ćete i vi primi ovo moje malo Pismo u lipom zdravju i razumi sve štovan Pišen i evovan Šajen ništo liri damožete uredi kuću i kupi Tovara mislim da je boje da Kupite mazgu i čuvajte mi sina i Kupite mu bonboni i Trunbetu olitanburin i Rečite. mu da muje to od oca i neka se i on Bidan razveseli a Ako van što ostane kupite mu Toplu. Guću? i nemote ga pušća na more sama da nebi svrata pa stavite mu i ništo u Bičvu za svetu luciju i ako oni Gamaut luka čunkej bude vas Smeta u posesu od vertla! di raste Kupus. hote u Avokata i tužitese. dun marinu i poručite mu. da ka se ja Vratin Da ću mu Kacoton zdrica onu krivu čunku inemojte zaboravi pitura Vrata i nadogradi Košaru za koze i ako van Triba. Za mriže pišite a kako van gudin i Stojtemi dobro i Nemote bi ustrahu zamene. jerbo Se jan čuvan i bog, bog i ćekan Brzi odgovor vaš donko?«

Netko pokuca na vrata. — Naprid! — Bio je to mladi spužvar Ante iz Krapnja. I spužvari se tog dana zaklonili u luci pred nevremenom. Kad je pojeo malo pečene pancete od gruja što je bilo ostalo, malo kupusa i popi dva žmula vina razvezao se zanimljiv razgovor o životu u dubini mora. A Ante je tako živo i zorno prikazivao svoje doživljaje na dnu mora pri vadjenju spužava. Pričao je da kad se čovjek po prvi put spusti kao ronioc u veću dubinu ne spopadne ga samo strah da nebi ostao dolje, da se nebi odjeća potrgala ili otrgla ciev koja mu kisik dovodi, već čovjeka obuzima tjeskoba neka, strah kao ono malo diete kad u snu proživljava fantastične priče o začaranim dvorima o kojima je preko dana čuo pričati ili čitao. Pričao je nadalje Ante kako se jednom spustio na ono mjesto gdje je za vrieme prvog svjetskog rata bio potopljen parobrod »Adelsberg«. Ovaj brod leži na dnu skoro okomito i to pramcem prema gore i malko nagnut na desnom boku. Fantastičan prizor. Sav je obrastao algama koje se sablastno lelijaju. Dimnjak mu je ostao, a jedan jarbol do polovice. A u brodu našlo je zaklonište množtvo svakojake ribe. Nekoliko nas ronilaca pretražili smo brod i

to sasma oprezno da nam nebi gdjegod noga zapela ili ronilačka odjeća potrgala, pričao je Ante. Uspjelo nam je izvući bačvu nafte. Računam da u tom brodu živi preko tisuću kilograma dobre ribe. Zanimljivo vam je i to kako pojedine ribe i raci dočekaju čovjeka u dubini. Morski pas koga sam neko⸗liko puta susreo i moram priznati da mi nije bilo ugodno pri duši, ne približuje se ro⸗nilcu. Gruj na primjer izidje da vidi tko je to biće došlo u njegovo carstvo, ali murina se skriva. Vidio sam ogromnih primjeraka mu⸗rine, ali s tom ribom, i ako je jedna od naj⸗ukusnijih, mi ronilci ne volimo imati posla. Svojim oštrim zubima može da nam podere ro⸗nilačku odjeću, a to znači bacit život na koc⸗ku. Škrpina je za čudo veoma mirna i lako ju ulovite. Što se tiče jastoga on je naivan. Do⸗sta mu je samo izpružiti ruku i počet malko otvarat i zatvarat šaku, on odmah izadje iz svog skrovišta i dodje na ruku kao i ona mala kozica, gambor. I onda jednostavno se jastoga uhvati i metne u mrežu koju uviek pred so⸗bom nosimo. Osim spužava donesemo mi na površinu često i dobre ribe, koje obično ubi⸗jamo u dubini ostima, ali za kirne, kjerne upotrebljavamo posebnu sulicu. I ona je kao i murina opasna. Na jednom pak drugom mje⸗stu namjerio sam se u dubini na ostatke kuća, zgrada i to pet kilometara daleko od obale.

Ostali su još zidovi obrasli travom. Tu je bilo mnogo spužava. Naišao sam u dubini i na ra⸗zne predmete. Sigurno to potječe od brodova koji su bili u davna vremena potopljeni ili u kakovoj pomorskoj bitci ili su pak stradali u oluji. Tako sam izvukao jednom olovno sidro iz rimskih vremena, a na jednom drugom mje⸗

RONILAC IZTRAŽUJE MORSKO DNO

stu našli smo na kupu do četiri stotine rim⸗skih amfora, pak žrvanj, staro oružje. E⸗e, zanimljiv je naš život — završio je spužvar svoje pričanje — ali težak i opasan. Gorki je naš kruh koji jimo. Iz mog mista osam je spu⸗žvara izgubilo život u vrime od trinaest go⸗

dišća, od 1923. do 1936. Puno je to nevoje i velika nesrića za jedno malo misto i družinu koja ne broji više od četrdeset duša. E-e, Gospe moja! — uzdahnu mladi spužvar. Prodje rukom preko čela i crne kose kao da hoće otjerati od sebe crne slutnje koje su ga spopale.

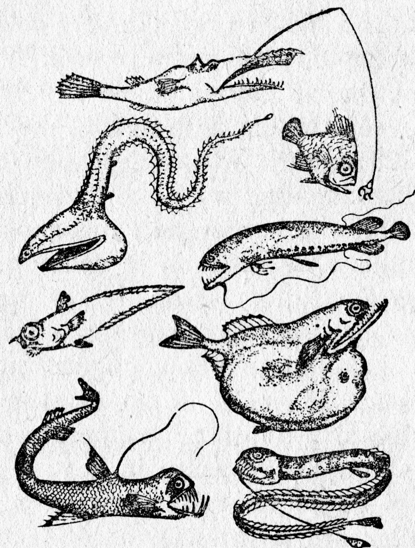
— Evo ja san van izpripovidi', kako je u dubini mora, a vi nan šjor Marko pripovidite što piše u librima kakav je život u najvećim dubinama, jerbo mi spužvari ne idemo priko pedeset metara duboko, jer tamo više i nima toliko spužava.

— Drage voje — odazva se Marko, jedan od »brodolomaca«, ma još vaja da dignemo žmul u zdravje naše vriedne Lucije, kojon je danas imendan, pa da je Bog poživi još puno lita i da jon se muž sritno vrati iz dalekega svita s puno solada, a neka Bog poživi u zdravju i veseju i našega starega Jureta, ženu mu Maru, malega Franića, našega Kuzmu i mladega spužvara Anteta, a i nas koji smo danas glavu skapulali.

— Živili-i! U zdravje! — zaori iz svih grla, a kučak »Fjorin« počne jope reža.

— E-e, moj lipi »Fjorin«, ako čapaš od mene jedan onaki fjorin za uspomenu zna' će ti rebra — zapriti srdito Mara. A kučak se jope smota i čini fintu ka da spi.

— Dakle slušajte što pišu oni koji su se bavili proučavanjem morskih dubina — počne Marko. — Najveća dubina mora izmjerena je u Velikom ili Tihom oceanu, Pacifiku i to iztočno od filipinskog otoka Mindanao. Tu je izmjerena dubina od nekih 10.800 metara, a

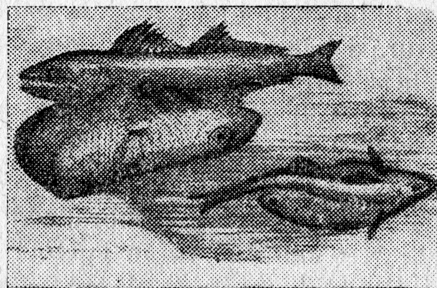
FANTASTIČNI OBLICI DUBINSKIH RIBA

to znači da bi najviše brdo svieta Mount Everest ili Čomo-lungma, koje je visoko 8.884 metra, bilo još u toj dubini oko 2000 metara pod površinom mora. Kako vidite veća je na Zemlji dubina mora nego visina brda. A imade

u Oceanima još dubina i preko 9000 metara. Najveća dubina pak Sredozemnog mora je iz= mjerena južno od Grčke i to nekih 4404 me= tra. Ali znam da vas najviše zanima znati ko= ja je najveća dubina Jadrana. Ona se nalazi u južnom njegovom dielu. Tu je velika kotlina u obliku ogromne elipse. Od ruba te kotline dno se lagano spušta prema unutra do 200 me= tara, a od 200 do 1000 nagib je veći. U sredini te kotline dno je gotovo ravno i tu je izmje= rena najveća dubina Jadranskog mora, koja iznosi 1228 metara, a nalazi se oko 80 kilo= metara jugozapadno od Boke Kotorske. Sko= ro ista dubina je izmjerena i jugozapadno od Dubrovnika. Dno Jadrana je većinom pokri= veno kvarcovitim pieskom. U tim najvećim dubinama Sredozemnog mora i Jadrana nije studeno kako bi to neki moguće pomislili. Temperatura je nekih 12 do 13 stupanja C, dok u dubini Atlantika temperatura iznosi samo 2 stupnja. Evo zašto je ta razlika: Mo= rate znati da je Gibraltarski tjesnac dubok oko 400 metara, a to znači da onda hladnija dubinska voda Oceana ne može prodrieti u Sredozemno more. Zanimat će vas i da li u velikim morskim dubinama ima života. Ima= de! Izvadili su neke ribe čak iz dubine od 3000 metara, koje prozvaše Benthobatis i Barathro= mus. U tim dubinama je vječna tama, pak tim ribama i ne trebaju oči i zato su im one i za=

kržljavile. Čudno je u velikim dubinama. Tu nema uticaja vjetra, nema svietla, ne osjećaju se promjene godišnjih doba, nema promjene temperature. Strašna jednoličnost vlada. U takovim prilikama naravno, da su i uvjeti ži= vota drugačiji i neke ribe poprimiše upravo sablastne oblike.

Tielo tih riba nije jake konstrukcije, već su kosti i mišićje slabo razvieni obzirom na

DUBINSKA RIBA PROGUTALA VEĆU RIBU

ogroman tlak. Dok bi ostale i ogromne živo= tinje bile sasma zgnječene od tog silnog tlaka u tim dubinama, eto Priroda se pobrinula, te je uredila tielo tih riba tako da mogu živjeti i pod takovim prilikama. A kako je to ure= djeno? Dubinske ribe u svoje tielo mogu pri= mati vodu, a plinove koje imadu u sebi zgu= snu tako da se pritisak i protupritisak izjed=

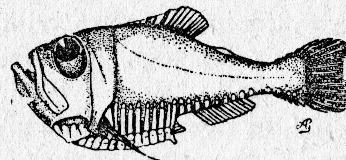
načuju. Ako koju dubinsku ribu iznesemo na površinu dogadja se to da uslied manjeg tlaka izlazi im iz tkiva voda, a onda plinovi koji su razriedjeni u krvi oslobadjaju se, ulaze u tkivo, a to znači smrt i raztvaranje tkiva. Treba znati i to da u dubinama je kostur ribama i ostalim životinjama nježnije konstrukcije, jer u dubini imade više ugljične kiseline koja raztvara kosti i ljušture školjka, pa tako dubokomorska voda lakše otapa i vapno. Radi toga u velikim dubinama težko je naći praznih ljuštura i vapnenih kućica mekušaca.

A dokle dopire svietlo u dubinu? Znam da će vas i to u velike zanimati. Tu se baš ne može postaviti za sva mora i za svako doba točna i jednaka granica. Prvo svega to ovisi o geografskoj širini pojedinih mora, o dobi dana i godine, o oblačnosti, o gustoći soli, o množini sitnih živih bića, planktonata koje struja nosi i t. d. Tako gdje zrake sunca kosije padaju, tamo svietlo slabije prodire u dubinu kao, na primjer, prema polovima, a dok na ekvatoru, gdje zrake padaju okomito, tamo dublje prodiru. Pokusi su se pravili pomoću fotografskog aparata. Na nekim pozicijama ploče izložene, eksponirane u dubini od preko 1000 metara i do dva sata po vedrom danu, pocrniše, a drugdje nisu ni reagirale. No obično se uzima da svietlo prodire 400 do 500 metara, ali to ne znači da ono du

blje ne prodire. Treba naime razlikovati svietlo u fizikalnom i svietlo u fiziološkom smislu.

— E, ma oprostite mi, šjor Marko, sad vas ništa ne razumin — javi se stari Kuzma. — Ostavite se tih latinorun, a govorite, raztumačite nan lipo naški. Ja van to, kako ste rekli, fiz... fiz... ne razumin.

— To vam je ta razlika da dokle dopire ono svietlo koje dubokomorske ribe mogu vidjeti i dokle ono koje prouzrokuje asimila

RIBA S TELESKOPSKIM OČIMA

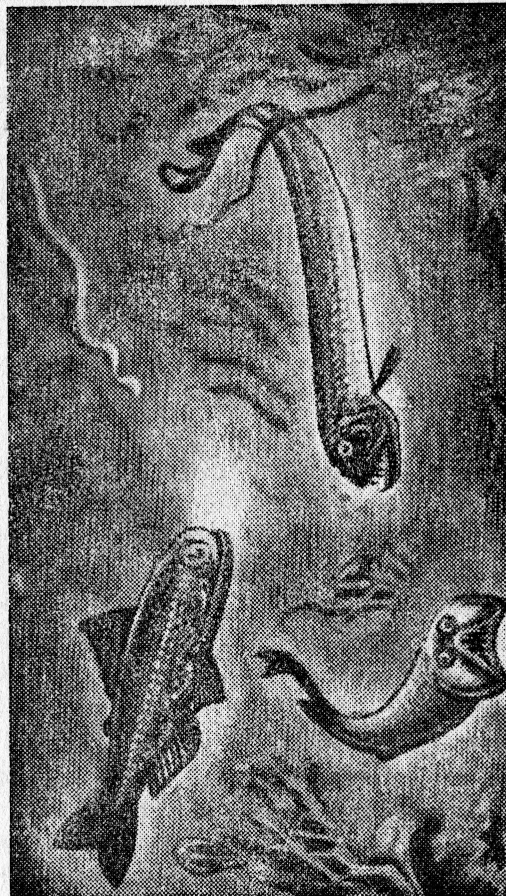
ciju u bilju, naime do koje dubine mogu biljke živjeti. Izpod 500 metara nema života za bilje, pa se to uzima kao granica svietla za dubinu mora. Dolje dakle vlada tama ili afotička regija.

— I jope on s tin latinorun.

— No oči dubinskih riba tako su udešene da mogu izkoristiti i najmanju količinu svietla i postignuti čim svjetlije slike. Neke imadu i teleskopske oči, koje sliče dvogledu, binoklu, te su paralelne i uviek upravljene na jedno te isto vidno polje. Moramo znati i to da

većinom te ribe s teleskopskim očima živu u onoj zoni gdje još prodiru zrake svietla, pa i ako su slabe. Dok je za čovječje oko tu podpuna tama, te ribe vide tu dobro.

U velikim pak dubinama, kako rekosmo, gdje zaista ne dopire svietlo, pa ribe i neki raci živu na dnu, tamo im oči i ne trebaju, te su zato i sliepi. Obično te ribe živu u povećim jatima skupa, pa nemaju ni svietlećih organa. Uslied toga se kod njih veoma razvilo osjetilo opipa i posjeduju za to posebne organe. Ali i u velikim dubinama, gdje svietlo ne dopire, živu ribe s očima, no zato one imaju i svoje posebno svietlo kojim svietle i tako se razpoznavaju. One ne živu na dnu ni u jatima, već plove osamljene u velikom prostoru, pa im zato i trebaju oči i svietleći organi. Te ribe su za nas najzanimljivije. To mora da je zaista fantastično gledati te čudne oblike riba koje svietle raznobojnim svietlom. Neke imadu na sebi toliko svjetiljaka, pa sliče luksuznom putničkom parobrodu koji razsvietljen plovi noću. Takovo množtvo svietlećih organa imade i riba t. zv. Stomias boa koja je ulovljena i u dubinama Jadrana. Svietleći organi služe da se razne vrsti riba medjusobno razponavaju, da se namami plien, da se traži hrana, da se zavara neprijatelj. Služi i za razpoznavanje spola, jer kod ženka pojedinih vrsti i svietla su na tielu drugačije razpore-

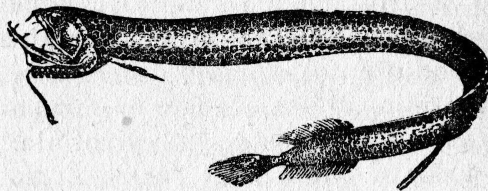
ŽIVOT U VELIKIM DUBINAMA

djena, nego kod mužjaka, a moguće i drugih su boja. Jeste li vidjeli kako je u Prirodi sve to mudro uredjeno! Što se tiče boja riba koje živu iznad 400 metara dubine, više dakle prema površini, obično su one na hrbtu tamnije, sa strane srebrnaste, a izpod biele. I to im služi za zaštitu, da ih neprijatelj ne ugleda tako lako. U većim dubinama nalazimo na životinje crvene boje. A zašto? Moramo znati da fotografska ploča u dubini izpod 100 metara slabo hvata crvene zrake, dakle tih zraka nestaje, dok ultraljubičastih imade i na 1000 metara dubine. To znači da ona crvena boja ribama u dubini od 80 do 300 metara služi kao zaštitna boja, jer je crvena boja u tim dubinama zapravo tamna.

— Imate pravo, šjor Marko — rekne spužvar Ante. Ka' san u dubini gleda jastoge oni nisu bili crjeni nego nikako škuri. A, sa' ja znan zašto je to. E, baš van lipa fala što ste mi to raztumačili.

— One pak iz najvećih dubina koje nemaju oči i žive na dnu obično su crne boje. Kod nekih dubinskih riba koje plivaju fali mjehur i nemaju ljusaka već hladetinastu kožu i to radi toga da mogu brzo preplivati u okomitom, vertikalnom smjeru velike slojeve. U dubinama se do sada odkrilo do 400 vrsti riba i preko tisuću njihovih odlika. — Što se tiče Jadrana dubina njegova nije baš mnogo na-

pučena, kako bi se mislilo, već je, čini se, siromašnija ribama i rakovima nego dubina Atlantika. Razne ekspedicije koje su proučavale dno Jadrana našli su sliedeće životinje koje živu u najvećim dubinama: spužvu Cladorhisa abyssicola koja sliči nekoj suhoj biljci, zatim zviezdu Brisinga coronata koja je izvadjena iz 900 metara dubine, a od riba prije spomenuta Stomias boa, zatim Cyclothone

STOMIAS BOA

signata, Paralepis i Argyropelecus hemigymnus. Cyclothone i Argyropolecus izvadjeni su iz 1000 metara dubine. Ulovljeni su primjerci od nekih 3—4 centimetara. Riba Cyclothone živi u jatima.

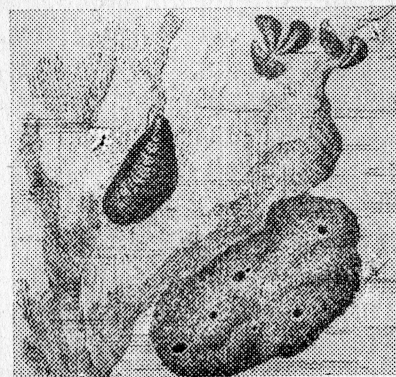
— Ma oprostite nan, moj šjor Marko, što van večeras toliko zanovetamo da nan pripovidate, ma mene spužvara bi interesalo znat ništo više o tin spužvama koje vadin, jerbo san ču govorit da spužva ni morska trava nego životinja. Ma jeli to moguće?

— Je, je, moj Ante! Spužva spada medju životinje. Čovjek nebi vjerovao, ali tako je.

Kad promatramo spužvu doista smo u neizvjestnosti dali se tu radi o biljci ili životinji, jer se kod tog stvorenja ne vidi neka iztaknuta razlika izmedju ta dva svieta. Prije bi rekli da je spužva bilina, jer spužva se ne miče, ne hvata hranu, ne navaljuje na plien, već je kao i biljka pričvršćena na kamenu gdje se razvija. No prirodoslovci koji su do u tančine proučavali život spužve, a pod sitnozorom, mikroskopom i stadije razvitka njenog oplodjenog jajeta koji je sličan životinjskom, dodjoše do saznanja da je spužva zaista životinja, ali ona spada u najniži stupanj metazoa t. j. mnogostaničnih životinja.

A kako se hrani pitat ćete? Pogledajte malo bolje spužvu, pa ćete opaziti na njoj množtvo malih, a i dosta većih rupa. Kroz one male otvore ulazi, struji neprestano voda, prodiruć u mnogobrojne kanale u spužvinom tielu. S tom vodom ulazi razna hrana: anorganski, a i životinjski i biljni sitniš ponajviše u mrtvom stanju, koji pada na spužvu s površine mora. A takodjer s hranom ulazi, naravno, i kisik, koji mnogo potrebuje spužvino tielo, pa ga spužva absorbira, upija. Voda sa sitnišom širi se u tielu u bezbroj cjevčica, od kojih je svaka na kraju proširena, pa tvori kao malu sobicu obloženu nekim bičastim epitelnim kožicama. Kad se ti mali bičevi gibaju prouzrokuju strujanje vode. Posebne stanice

u tom unutarnjem sloju vrše probavu ili pak predavaju hranjive tvari drugim stanicama, koje tako putujući po raznim dielovima tiela hrane organizam. Kako vidite poseban je to način hranjenja, jer morate znati, da spužva nema razvienih probavnih organa kao više životinje, već pojedine stanice primaju hra-

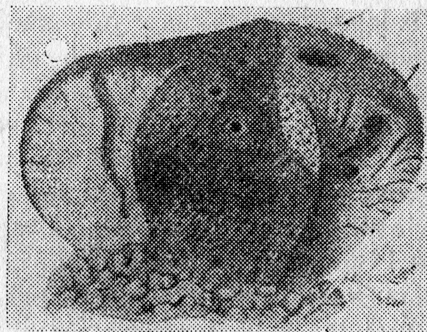
SPUŽVA I ŠKOLJKE NA KAMENU

njive tvari isto kao i jednostanične životinje, protozooni kod kojih hrana ulazi u posebni hranidbeni prostor u stanici. Ovakvo hranjenje i probavljanje kod spužve podsjeća nas na biela krvna tjelešca u ljudskoj krvi, koja primaju i raztvaraju bakterije i razne tvari, koje prodru u naše tielo, a štetne su. Kad su upijeni i hrana i kisik, onda upotrebljena voda i izmetine izlaze napolje kroz one

veće rupe, koje su ujedno i prohodni otvori. Kad prorežete spužvu liepo vidite te kanale kroz koje kola voda.

Eto, sad vam je jasno da spužvi i ne treba da se miče kao ostale životinje, da traži i hvata hranu. Ona za to nema neke posebne organe. Njoj je dosta da bude pričvršćena na kamenu na takvoj poziciji, gdje može na nju padati obilje hranjivog sitniša. Spužvino tielo nema eto posebnih probavila niti probavnih sokova. Ona je na tako nizkom stupnju raz= voja da nema ni živaca, pa ne može ni reagi= rati na podražaje. Te podražaje spužva može jedino prenositi samo od stanice do stanice. Jedino što kod spužve vidimo od njenog kre= tanja, to je zatvaranje onih većih izmetnih otvora. Neke male morske životinje odmah su uočile važnost spužvinog tiela za njihovu vlastitu obranu, pa su se liepo u ovim većim otvorima smjestili razni crvići i ličinke ra= kova, zviezda zmijača i drugih nekih morskih životinja, koje tu nadju siguran zaklon od neprijatelja. Osim toga konvenira im biti tu, jer primaju i nešto hrane, koja struji vodom po spužvinom tielu. Osim toga prednost je i ta, da spužva u moru nema baš nekih oso= bitih neprijatelja, pa su onda tim više te male životinje sigurne u njenom tielu. Spužva ih takodjer neće pojesti, jer kako vidjesmo, dru= gačije se hrani od ostalih životinja. Nešto ću

vam još kazati čemu ćete se začuditi, a to je da spužva nije jedna životinja, već je to za= jednica od nekoliko individua koji su tako rekuć srasli medju sobom, a može ih se i iz= brojiti. Koliko ima onih većih izmetnih otvo= ra, toliko ima i individua u toj čudnovatoj za= druzi. — Zanimljiva je i oplodnja spužve. Jaja se oplodjuju sa sjemenom u samom spu=

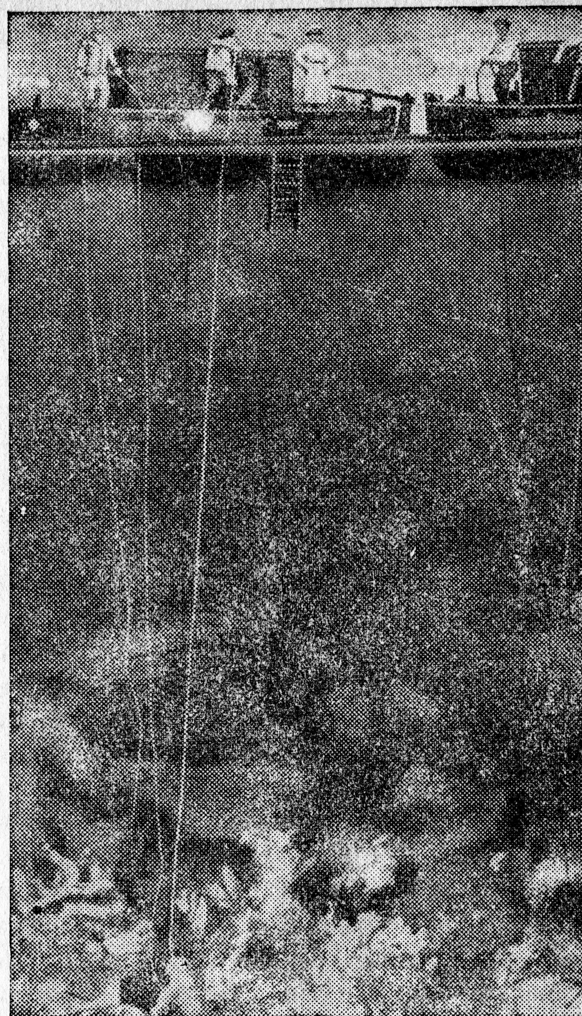

PREREZANA SPUŽVA

žvinom tielu. Iz oplodjenih jaja razvija se li= činka i kad može samostalno plivati ostavi tielo spužve kroz izmetne otvore i zapliva slobodno pomoću trepeljka u sviet. Nakon malo vremena lutanja u moru razvijajuć se pada na dno, uhvati se za kakvu podlogu i onda dobiva oblik spužve. Spužva se može umnažati i nespolno, jer je svaki komad tiela u mogućnosti i dalje živjeti i razvijati se.

Spužva o kojoj govorimo, to je ona spužva kojom se mi peremo. To je obična spužva Euspongia officinalis (Badeschwamm, Spugna da bagno). No u moru imade mnogo i mnogo vrsti spužava i to sasma raznolikih. Nekima je tielo sastavljeno od rožane tvari, nekima od kremena, a nekima od vapna, pa prema tome i dielimo spužve u rožane ili ceratospongiae, kremene ili silicispongiae i vapnene ili calcispongiae. Kostur one spužve kojom se peremo je rožan, pa ono čim se mi peremo, to je zapravo taj kostur spužve sastavljen od finih rožanih vlakanaca mrežovito izprepletenih i elastičnih. Organska je to tvar, koja se zove spongin. Po kemijskom sastavu spongin je albuminoid, kao i svila, a sadržaj u sebi i do 14 posto joda. Ne ću vam pričati o ostalim spužvama, jer bi to bilo predugo, već samo o vrstama spužava kojima se peremo. Obična spužva, Euspongia officinalis je zapravo kozmopolit, a nije samo kako neki misle stanovnik Sredozemnog mora. Ima ih i u Meksičkom zaljevu, iztočnim obalama Sjedinjenih Američkih Država, i to najviše oko poluotoka Floride, zatim oko Bahamskog otočja, a takodjer i uz obale Australije.

Postoji više odlika obične spužve. Najfinija odlika koja se mnogo cieni u trgovini zbog svoje mekoće to je Peharasta spužva, Euspongia officinalis mollissima, koju spu-

IZTRAŽIVANJE MORSKOG DNA

žvari vade oko iztočnih obala Sredozemnog mora, a najviše kod obala Sirije, te otoka Cipra i Krete. Imade oblik pehara i riedko je okrugla. Poslije nje najviše se traži Jadranska spužva, Euspongia officinalis adriatica, a vadi se uz hridinaste obale iztočnog Jadrana. Ova spužva je okruglastog oblika, a kadkada i nešto sploštena. Osim u Jadranu živi ona i uz obale sjeverne Afrike zapadno od Tunisa, a i u nekim krajevima iztočnog Sredozemlja. Treća odlika je Uhata spužva, Euspongia officinalis lamella (Elephantenohr, Levantiner Lappen). Imade oblik uha, a nešto je plosnata. Živi i u Jadranu, ali najviše uz obale Provence, u grčkom arhipelagu, zatim od Egipta do Alžira. Slična je ovoj Tanjurasta spužva, Euspongia zimmocca, koja je nešto oporija i oštrija, a oblika je slična plitkom tanjuru. Rukom se ne dade tako lako stisnuti kao ove druge spužve. Tanjurasta spužva se upotrebljava najviše u obrtne svrhe, a ne za pranje. I ova odlika živi u Jadranu, ali najviše je imade oko Grčkog arhipelaga i nekim drugim krajevima zapadnog Sredozemlja, te i uz obale Male Azije. Najčešća i najjeftinija je, tako zvana, Konjska spužva (Hipospongia equina, Pferdeschwamm). Imade velike rupe. Najviše ju upotrebljavaju za čišćenje konjske dlake, pa odatle joj i naziv.

Na iztočnim obalama Jadrana najviše se

bave vadjenjem spužava stanovnici malog otoka Krapnja, pa su tako na pr. godine 1930. izvadili ništa manje nego 100.000 komada liepih spužava, što je bila dobra zarada. U staro doba vadili su ih ostima, ali to nije bilo praktično, jer su onda spužve trgali. Sada spužve vade iz dubine ronioci. Jadranska spužva naraste najviše u promjeru do 40 cm, a živi na nedubokom hridinastom dnu, bliže obali, najčešće do 50 metara, ali je pronadjoše i u dubini do oko 100 metara.

Spužvari najprije puste da spužve sagniju i kad prilično iztrunu, onda ih tuku i peru, da im sasma onu rožnatu masu oslobode od svega ostalog. Zatim ih peru u mlakoj sladkoj vodi, tako da ostane samo rožan kostur. Tek onda spužva dobije žućkastu boju. Je li tako, Ante?

— Tako je, šjor Marko!

— Da dobije još svietliju žutu boju, kakova se u trgovini traži, biele ju dalje drugim raznim sredstvima. Živa spužva u moru crne je boje i pokrivena sluzi. Kad ju iz mora izvadimo intenzivno miriši po moru, jodu i kao po sumporu. Spužva živi i nekoliko godina, a najveći joj je i čini se jedini neprijatelj čovjek.

Treba spomenuti još nešto što je važno znati a to je, da se spužva dade i umjetno odgajati, tako da joj se može dati pravilan,

okruglasti oblik za prodaju. A znate li koji je prvi počeo u svietu odgajati spužve? Bio je to naš čovjek pokojni Bučić sa Hvara, koji je već 1867. uredio u uvali Sokolici prvo odga=jalište spužava. Ali nešto nerazumievanje mjerodavnih, a najviše zloba ljudi imala je za posljedicu, da je ovo gajilište kratko vrieme potrajalo i nije na žalost donielo željene us=pjehe. Ali zato su metode Bučića preuzeli drugi, praktičniji narodi. Njegov rad i nje=gove metode tako su se cienile u znanstvenom svietu, da je glasoviti francuzki učenjak M. E. Lamiral dobio nalog od francuzke vlade, da gaji spužve na obalama Provence i to po metodama našeg Bučića i uspjeh je bio silan. Bučićeve metode gajenja spužava preuzeli su čak i Amerikanci Kesson i Robins iz New=Yorka i njihova gajilišta spužava u Key=Westu, na Floridi, stekoše svjetski glas. Da=nas se eto spužve iz Amerike uvažaju u Eu=ropu i mnogi stekoše milijune i milijune do=lara po metodama našeg Bučića, a koji u svo=joj domovini nije uspio zbog zlobe i nera=zumievanja. Ovdje ima mjesta onoj staroj izreci: Nemo propheta in patria!

— E=e, ima u nas nesrićnega svita uzdahne kunpar Jure. Evo znanjen našega čovika dru=gi zgrću solde, a njega bidnega niko i ne spo=minje više. Niko i ne zna za njega ni u rod=non kraju.

A=u=u=u ai=i=e=u=ajeu=u=unjau u=e=e=oj=au=u=aj=eu=u=u=u=u=u! — začuje se zavijanje čagalja. U kuške sela ka da je vrag uliza'. Uzvirili se i stali se trest od bisa i lajat. A naš »Fjorin« ne obaziruć se više ni na pritnje, ni na bije gospodarice Mare zalaje srid komina ka mah=nit i skoči priko malega Franića prima vra=tima. Ni bilo druge nego mu je vajalo otvorit. S drugim kuškima u kunpaniju izgubi se u mraku, za čagjima. Kroz vitar i dažj čuli smo lajanje i zavijanje.

Kasno je. Pola noći je pasalo. Vrime je da se gre spat.

JA SAN STAVI RUKE U ŽEP
I UŽIVANJEN HI GLEDA

A sutra dan osvanulo lipo vrime. Bonaca ka uje, a toplo ka liti. Sunce je peklo. Stari Jure i Kuzma uz pomoć jednega mladića iz sela redili su mriže za ciple. Ja san stavi ruke u žep i uživanjen hi gleda, dok su moji prija-teji redili stvari u barki da se možemo vratit doma. Ma baš nan je lipo bilo u Jureta na Sv. Luciju. Nikad to neću zaboravit.

LUKAVSTVO PLISKAVICE

Hvatao se sumrak. Jesenja kišica sipi. Ožirno je. Gradski smetlar skovacin Marko nosi ljestve, skale i užiga po kontradama fe-rale od petroja. Za njim u respektnoj distanci laju psi. Poznaju oni dobro krvnika roda svo-ga i kad ga susretnu kao sotonu da su ugle-dali. Vau-au-u-vau-hrk-hr-r-vau-au-u! — ori se urujani, biesni lavež malim pustim uličicama starinskog grada. A skovacin-macakan samo mrmlja kao da polemizira s psima: Lajite, lajite pasje vire, oca van... Laji, laji i ti Moro i ti Žuže i Roke. Čapa će vas špičarija ka vas inkontran brez muzarjole... aha! Onda ka van vežen gajandru za vrat, pa u kanal... j... onda lajite...« Po butigama pale se svietla. A kud ćemo mi? Što da radimo večeras? Ćakulat u koju bitugu, oli farma-čiju? Oli po' u betulu igra' briškulu? Ne! Ho-mo večeras na trabakulu parun Luke. Bit će i ništo za zagrist i popit.

Nas troje popnemo se po uzkoj daski na

palubu jedrenjaka. Odmah izpod tende skoči mali bieli pas i izprsi se silnim lavežom. Pro= viri i glava Toneta, malega od trabakule. Razbarušene kose, bos, opaljen od sunca, u mornarskoj bielo=plavoj maji čući izprid late od petroja od koje je parun Luka napravio štednjak, špaher i puše u karbun da se raz= gori, da može parićat večeru.

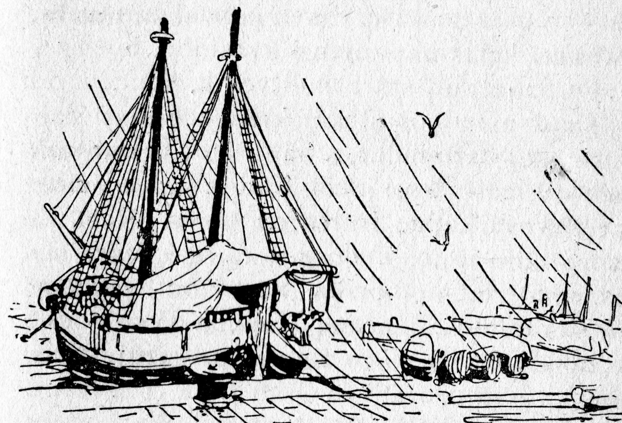
— Ko je doša, an? — začuje se iz nutrine trabakule glas paruna Luke.

— Prijateji=i!

Kroz male uzke stepenice sidjemo. Stari Luka sjedi za malim stolićem. Naočale mu pale do vrha nosa. Glomaznom mornarskom ručetinom drži mali komadićak olovke koju neprestano slini. Nagnuo glavu na desno, je= zik malo izplazio i izpisuje glasno brojke na rub starog broja novina »Narodni List«. Vidi se, težko mu je pisat. Piše spizu i čini konte, broji.

— Hm, hm! Dvi škalute šulferini to je dva solda, deset španjuleti »Drama« to je pe' sola= da, onon lupežu marangunu Stipetu što mi je uredi kapuneru petnaest solada, Dun Antetu za mise, ajme meni majko moja!, fjorin i po, a onon farabutu Marinu za bakalar dvi še= stice. Dva solda i dese' solada su dvanaest, a petnaest su ... su dvadeset i ... i sedam i ... Puno mi je danas pošlo solada.« — Parun Lu= ka se toliko zadubio u svoje račune da nije

ni opazio kad smo ušli. Zastali smo malo i bez rieči promatrali onaj štimung stare traba= kule. Nad stolom njihala se zajedno s traba= kulom i petrolejska viseća lampa. Jedan rog od stienja, pavera pravio dugi plamen i cilin= dar, tub pocrnio. Uz lampu visi košet kaštra= dine, bakalar, biškoti na špagu, kost od pršu=

TRABAKUL PARUNA LUKE

ta. Tamo kao u udubini, poput brloga, nalazila se postelja. Poviše nje visila slika Svetog Ni= kole, a nad njom blagoslovljena grančica ma= sline od Nedije od Palama. Na protivnoj stra= ni visila slika Svete Barbare okićena blago= slovljenin cmijen od Tila Slavnog, a izpod zelena botija od rozulina omotana slamon.

U njoj je blagoslovljena voda. Do nje je budilica, žveljarin. Kredenca pak predstavljala je pravu brodsku ropotarnicu. Svega je bilo unutri: botija od rakije, žmuli, pujiški pjati, škudele, piruni, niki šporki povoji, turski mažinin i koguma za crnu kafu, špiritjera, onda sir, sapun, britva za brijanje, lapisi, stari zamazani notesi, špigete od postola, ruzinava stara trapula za miše, rokeli konca, gratakaža, kalamar, karafina s ujen i kvasinon, bočica s jodon, kalendar, stari molitvenik, kandela od voska. Na jednoj strani kredence stari termometar i barometar, a na drugoj vremenjak u obliku fratra koji kleči. Kad je grubo vrime žila povuče kapuc fratru na glavu. Malo na desno, gdje je još malo mjesta bilo, stara neka požutjela pomorska karta od voštanog platna i toliko zamazana od muha da se u obće ne razabire više koju zemlju prikazuje. Na stolu nožem urezani inicijali I. H. S. a izpod Salamunovo slovo. I eto stari Luka koji je ostao udovac i bez djece muči se pod stare dane po moru da još nešto malo zasluži, pa da se povuče u svoju kućicu i osamljen dočeka smrt, a da ne mora, kako bi se ono reklo, prosit. Prodat će trabakulu, pa će bit ništo solada do smrti. — Luka digne glavu i strese se.

— A-asti, a ja zaboravi na vas! Ovi prokleti konti! Oprostite mi, ma... Stisnite se tu

za ovi banak. Ma baš mi je drago da ste došli malo na ćakuletu. A ništo ćemo i prigrist.

Luka dohvati izpod stola staru čizmu, štival i izvuče iz nje duhan omotan u papiru.

— Evo zafumate malo ovega dobrega kontrabanda. Vaja mi držat ovdi tabak, jerbo oni prokleti žbiri zabiju nos i ondi di jin ne triba. Neka hi vrag nosi i ko hi je izventa. Toni-i-i-i!

— E-e-e?

— Izvadi iz muškadura one tragje i ona tri barbuna. Dobro zauji i nemo' šparenjat. Prin tega izpeci one modrujke, volake i mušule. Ma nemo da ti more izcidi. Jesi razumi-i?

— Jesa-an!

— Pogledaj kapuneru jeli dobro zatvorena da nebi uteka kokot. I veži kuška da ne pobigne na kraj. Jesi razumi-i?

— Ma jesa-an, jesa-a-an... oštj... — izdere se Toni.

— An, jeste li vidili kako je izgubi rišpet ovi tovar. Odkad se zajubi u onu niku Mandinu, tamo na onom drugon Bodulariji, pamet mu je pošla a remengo. Podivja je. E-e dobro ga je salamastrala. Aj' k' regu i on i ona. E, a sad ćemo prin večere jedan bićerin travarice. Oprostite, ma svi ćemo pit iz jednega. Ovi nesritnik tako je inšenpjan od jubavi da mu se ruke tresu, pa mi je razbi sve bićerine, dva žmula i tri pjata. Tako ti svetega! Zajubi

se u ćer onega kojemu je oni famozi Dun Ivon blagoslovi papagalota.

— Počeli ste, an jope', parun Luka — za=čuje se plačljivi glas Toneta.

— Ma mi ne znamo ništa što je bilo s tin papagalon. Pripovidajte nan.

— Ma evo, dico moja, što je bilo. Parun Frane kojemu misli oženit ćer ovi inšenpjani Toni, kupi je bi nigdi na Rici oli Trešću jed=nega papagalota. E, a sad možete razumit, judi božji, što može jedna beštja, koja govori, lipega naučit na braceri jednega bestimjadura. I da ste samo čuli tu ticu kako je bestimala! Parun Frane bestima samo kad se najidi, a ovi papagalo od jutra do mraka. A=a, što ta jadna beštja može znat što je to bestimja i što su to šporke i grube riči! I moj Frane sad na sto muka. Sram ga je bilo surgat u koje misto s tin papagaloton. Svit ni lud i zna ko ga je nauči bestimat. Kaki gospodar, taka i tica! Hoti je prodat, ma ko će kupit beštju s takin šporkin jezikon? A jope mu je bilo žal zadušit je. I naš furbasti Frane poče' je ondar učit papagalota molit da ga oduči od bestimji i šporkih riči. Svaki dan na vas glas Frane kanta litanije blizu papagalota. Sad je bilo još gore. Papagalo je nauči litanije, a ma ni zabo=ravi bestimat! I sve poče mišat zajedno. Ka=ko ga je ondar bilo grubo čut! Sad je bi još veći grih na dušu Franeta.

— Ala, ala, parun Luka! Dosta s tin pri=povistima — zavapi Toni iz kuverte.

— Ma pusti, neka judi znaju u koju se lipu famiju ženiš. I evo ti jednega dana na=šega Franeta s braceron u misto. Zatvori je u stivu tu nesrićnu ticu da je niko na rivi ne čuje. Misli je da će u mraku činit kuco oli za=spat. Vraga=a! Moj ti papagalo ka za dispet poče još gore bestimat i molit. Da nevoja bude još veća po rivi se šeta Dun Ivon s avo=katon Špiriton=galeron. I=i na jedan put čuje niki kriščavi glas: ».... moli za nos grišnike .... sakr=r ... i ne uvedi nos u napast ... Sveti Iva=a=a=ne=e=e ... oštj ... amen ... or=r=rk ... po sve vike vikova ... tovar=r=re ... ćaćina ti ... smiluj se nami ... — Dun Ivan izbeči oči ka bežmek, a i one tri dlake što su mu još ostale na ćelavon glavi, naježile su mu se. Ka furija skoči je u braceru i sta kričat:

— Frone, dizgracio, di si?! Koji to prosac na tvojon trabakuli miša bestimje s moli=tvon? Ko se to opi' na tvojon braceri?

— M=ma niko se ni opi ... moj Dun Iva=ne ... T=to ni p=pjani č=čovik. T=t=to je moj p=papagalo —poče mucat Frone koji se vas usme'.

— A=aha! Sad son te capo u trapulu ne=srico. To ti je tvoj letrat. Po beštji se vidi kaki si ti grišnik, bestimjadur, sluga sotone i lučifera. Ni ti dosta da som bestimjoš. Naša

si kunpaniju da bude lipse, slaje, on? Boje ide, on, u dvojicu sakramentova i kalova svece, on? — Ovamo s tin prokletin papagaloton, ovamo š njin da ga ponesen u komunu da ga macakon zaduši i boci u kondut.

— Ne don ja moga papagalota macakonu. Ploti son tri fjorina za njega.

— A=an, tako daklen nevojo! Više je za tebe tri fjorina i šporki papagalo nego dusa, nego sveci i roj.

A papagalo još više poče kričat iz stive: »Hodi s vr=rogon i ... ne uvedi nos u napas ... amen ... oštj ... pr=ro nobis ... Sveti Marti=ne=e=e agvanta cimu ... tovar=r=re ... u ime ...«

I kad Frane ni hoti dat papagalota u komunu, nagodili se da Dun Ivan blagoslovi tu ticu i da istira sotonu iz nje, a Frane je obeća da više neće prid ton beštjon prožuknu ni jednu grubu rič. I moj ti Frane čapa jadnega papagalota za noge i sta ga vrtit po arji ka sa cimon od vapora, dok se ni zamanta i izgubi svist. I onda ga je baci na bačvu. Bidno stvorenje zaklopilo oči, nakostrušilo perje, izplazilo jezik ka žedan kučak, a moj ti ga Dun Ivon blagoslivja i tira sotonu iz njega. Papagalo se poče trest na skose. Iz kjuna i od nase ka da je pušća arju.

— O=ho, vidite Dun Ivane kako sotona bizi iz tila papagalota na refule — sta se veselit purun Frane. I poslin malo vrimena papagalo otvori oči, razmanta se, sta' na dvi noge, stresa se i vas u čudu sta' gledat sad Dun Ivana, a sad svojega gospodara paruna Franeta. Onda otvori kjun, zivne i progovori kimajuć glavon: »An ... sakr=r=ram ... jeste li vidili koja je ovo bila škontr=radur=ra. Co nos je reful zaverti ... por=r=rk ... i ne uvedi nos u napas ... ćaćina mu svec ... sveti=i Mar=r=tine=e=e=e ... pr=ro nobis ...

— Ako nećete fermat s tin papagalon ute' ću iz trabakule, pa ondar vi sami parićajte večeru! — zakriči energično Toni iz kuverte. — I ni bilo druge nego voltat razgovor, da nebi Toni uteka, a mi ostali brez modrujaka i ribe. Parun Luka zapita kapitana od porta koji je s nama u družtvu:

— A di ste bili ono danas s barkon?

— A bi san vidi, tamo priko, jednega dupina što su ga ubili iz puške, pa jin vaja platit po zakonu ništo ... — I tako se počelo razgovarat o dupinima.

— A=a, neka! Proklete beštje! Da Bog da, crnega vraga izili, crnjega nego što su — reče Luka. — Ma koliko li ima tega kaštiga božjega u moru! A pametni su ... in mater. Nima pametnije beštje u moru od dupina, ja van govorin. A i oni »morski čovik« je furbast, sveca mu ... Znaju oni obadva dobro di siromašni svit baca popunice. Pratidu barke, tra=

jite i sve adoćaju. I eto hi onda ka gladni čagji, pa proždru ribu, razparaju mrižu. Od jutra do mraka gledaju porte ka oni vaporet od finance.

— Imate donikle pravo, barba Luka.

— Pravo?! I kako da iman pravo. Naviga san ja trideset godišća po moru. Poznan hi ka po solda. Ma samo neznan jeli dupin riba kako niki govoridu, oli . . .

— Dupin ni riba — odgovori lučki poglavar. Dupin je sisavac koji živi u moru, ali diše plućima kao i kopnena životinja. Pravi naš naziv za dupina je pliskavica. Latinsko mu je ime Delphinus delphis, a i u drugim ga jezicima slično nazivaju: delfin, dauphin. To su ti dupini, pliskavice koje često vidimo kako dolaze na površinu i udišu zrak. Za razliku od ostalih pliskavica ovaj se zove Pliskavica prava. To je najobičnija i najpoznatija i najraširenija vrst dupina koja u svom razbojničkom zanatu krstari svim morima sjeverne zemaljske polukugle, pa ga eto ima i u Jadranu. Dupin spada u razred kitova, a u porodicu zubatih kitova, jer postoji i porodica usatih kitova, koji imaju u gornjoj čeljusti na nebcu niz rožanih ploča koje se zovu usi, a u ovu vrst spada veliki kit grenlandski. No o ovim usatim kitovima ne ćemo govorit već samo o onim zubatim kitovima, koji živu stalno u Jadranu i o onim koji u Jadran znaju zalutati.

PLISKAVICA

KOSTUR PLISKAVICE

Dakle ovaj naš dupin, pravi dupin ili kako ga još naši ribari zovu »zli dupin« naraste u dužinu do dva metra. Veoma je spretan i brz plivač, pa brzinom nadmašuje mnoge ribe i svojim neprijateljima, morskim psima, lako umakne. Dosta je samo baciti pogled na oblik njegovog tiela, pa će nam odmah biti to jasno. Repna peraja ne stoji uzpravno, vertikalno kao kod riba, već je vodoravna, horizontalna, pa sliči vijku, propeleru kakvog brzog motornog čamca. Da mu tielo bude specifički lakše od morske vode ono je izpod kože mastno, a mastna mu je i hrbtena peraja kao što je mastna i grba u deve. U šupljim kostima imade uljevite masti, koja mu ne služi samo da bude lakši u moru, već mu čuva i toplinu tiela, jer pliskavica kao sisavac imade vlastitu tjelesnu toplotu od nekih 35 i pol stupanja C. Da može lakše juriti, nema ni dlaka na tielu, tako da mu je koža sasma gladka. Na taj način smanjuje se odpor trenja u vodi. Da je pliskavica brz plivač to se vidi jasno i po vretenastom obliku tiela koje je s obje strane zašiljeno i sa strane glave i sa strane repa, tako da peraja baš radi takovog oblika dobiva mnogo vode. Vratni kralježnjaci su se zbili i skupa srasli, pa pliskavice i nemaju vrata. I to služi bržem plivanju. Prednje noge su se pretvorile u peraje koje služe za veslanje, a prsti su kožom presvučeni. Kukovi, a i zadnje

noge sasma su zakržljale i nema ih. Jedino par košćica u tielu dadu naslućivati njihov trag. Znači dakle da pliskavice vuku podrietlo od kopnenih životinja prilagodivši se sasma životu u moru. Nekad im je oblik tiela bio drugačiji. Repna peraja kao i hrbtena drži se tiela pomoću jakog tkiva. Oči su malene. Nozdrve se nalaze na tjemenu, a to je samo jedan otvor kroz koji izbacuje uzduh iz pluća. Obje naime nosnice spojile se u taj jedan izvanjski nosni otvor.

— Ma kako se onda ne zaduši u moru ka' udahne, a čunka je otvorena? — zapita parun Luka.

— Evo zašto: Rekli smo da se nosna šupljina nalazi gore na glavi. Ona je spojena produženim visokim grkljanom. Kad pliskavica guta ribu ta hrana joj iz usta ide u želudac kroz neke cievi koje su se smjestile s obje strane. Grkljan je dakle cjevast, pa tako joj ne smeta ništa kod udisanja, ni kod izdisanja zraka, a ni kod hranjenja. Nozdrve se same od sebe zatvaraju kad roni. Da može duže biti pod vodom, to imade velika pluća u kojima stane dosta zraka, a nalaze se otraga isto kao mjehur kod riba. Takav smještaj pluća pomaže pliskavici ujedno da joj tielo stoji u moru vodoravno. Pliskavice kroz nozdrve ne izbacuju vodu, već kako smo rekli samo nečist zrak.

Pošto je pliskavica sisavac, ona koti živo mlado koje nosi deset mjeseci do godinu dana. Obično radja jedno mlado, a kadkada i dva. Zanimljivo je vidjeti kako majka doji svoju mladunčad. Mališan metne šiljastu gubicu u rupu koja se nalazi sa strane prohodnog otvora gdje se nalaze sise, mliečne žliezde. Izlazi gusto mlieko koje je baš gusto radi toga, da se u moru tako brzo ne razriedi, pa da mlado ne bi ostalo bez krepke hrane.

— Bože moj, kako je sve to mudro urejeno! — uzdahne Luka.

— I kako, moj barba Ive! Mi ljudi premalo cienimo Prirodu, jer ju premalo i poznamo. Kad se počne razumno promatrati, onda čovjek počme i drugačije misliti. Ali nastavimo o dupinu. Neki računaju da pliskavice izrastu podpuno tek u desetoj godini života, a da doživu starost od 25 do 30 godina. O njihovom parenju malo se znade. Vidjeli su mnogo puta kako se mužjaci medju sobom svadjaju zbog ženke. A pogledajte samo gubicu pliskavici! Sliči kljunu. Velika usta, a u njima mnogo zubi. I to odaje razbojnički zanat. U svakoj čeljusti nalazi se obično 42 do 50 zubi, a bilo je slučajeva da su kod pojedinih ubijenih pliskavica u svakoj čeljusti prebrojili i do 53 zuba, što znači preko sto zubi. Zubi su poredani u jednakim razmacima i to tako da gornji, kad pliskavica zatvori gubicu,

dodju medju donje i obratno. Kao kod aparata za šišanje kose. Zubi su oštri i čunjastog oblika, a stoje koso. Čini se da plien pliskavica ne žvače, već samo guta, a zubi služe samo zato da plien čvršće i sigurnije prihvati i drži. Proždrljiva je i nezasitna to životinja. U svojoj pohlepnosti znade napadati i mlado svojih srodnika, a i ranjenog bližnjeg. Kad vidi da ovaj krvari i malakše napadne da ga proždre. Nije baš sentimentalna odveć ni prema svom rodu. Što se tiče pak sluha on im je dobar. Sluške im manjkaju, jer bi im u moru kod pokretanja smetale. Po svoj prilici zvuk primaju u slušni organ ravno kroz kosti glave. Neki su opažali i to da pliskavice obično vole juriti protiv vjetra da se bolje orientiraju, snadju. Isto kao i čopor vukova ili čaglji na kopnu da mogu nanjušiti iz daleka opasnost ili miris pliena što im vjetar nosi, a da se sami ne odkriju neprijatelju mirisom. Neki misle da u tom slučaju ne bi kod pliskavica igrao ulogu njuh, već samo sluh. Vjetar da im naime donosi iz daleka razne šumove, a koje pliskavice dobro razlikuju da li je stanoviti šum za njih opasan ili nije.

Lukava je to životinja i nije čudo da se toliko fantastičnih priča o pliskavicama medju ribarima pronosi. Imate vi donekle pravo, moj parune Luka. U tim pričama mornara i ribara koliko imate pretjeranosti, ima ipak i

nešto istine, jer inače takove priče nebi ni na= stale. Pliskavice znaju dobro, kako ste i vi prije rekli, gdje ribari obično bacaju mreže, pa dnevno obilaze stanovite pozicije gdje se nalaze mreže stajaćice, obično popunice, pa proždru čitavu ulovljenu ribu, a i mreže po= kidaju. Radi toga ih ribari s pravom proklinju. U jednom danu prokrstare ti razbojnici ve= liki dio obale i zaviruju u luke i uvale. Kad pliskavice dodju na površinu da dišu, dobro promotre sve naokolo i paze nije li negdje koja ribarska ladja s mrežama. Opaze li je ne puštajući je s oka. Gledaju gdje će mreža biti spuštena. Osobito kad naši ribari love po noći srdjele i skuše, pojavljuju se često pliskavice i onda jurišaju na ribu koja se sakuplja oko svieće pa tako razprše velika jata riba i na= nose jadnim ribarima ogromne štete. No če= sto se desi i to da pliskavice nehotice postanu i dobrotvori, pa zatjeraju ribu i u mrežu, ali takovi su slučajevi riedki što se tiče »zlog dupina«. Oni znaju jurišati i na mrežu u ko= joj je riba pa ju pociepaju. Doba u godini kad se love srdjele pravi su dani gozbe za pliska= vice. I nema načina da se tim drzkim zlotvo= rima stane na put. Lukavo je to stvorenje. Nije to riba da se dade tako lako prevariti. Ne ide tako lako na liepak čovjeku. Pozna i pliskavica čovjeka dobro kao i vrana. Jedino ju se puškom dade ubiti i otjerati za stano=

vito vrieme iz pojedinih pozicija gdje se ri= bari. Od puške imade i te kakav strah. Kad vidi da se njezin drug krvav u zadnjim trza= jima koprca po moru, a prije toga je začula hitac, zna onda dobro da tu nešto nije u redu, pa bjež'. Čim čuje pucanj nema je više blizu. I onda se i po nekoliko dana u tom predjelu ne pojavljuju. Pričao mi je prije mnogo go= dina neki financijski stražar koji je strieljao pliskavice, jer se za svaki ustrieljeni primje= rak dobije nagrada od pomorskih vlasti, na= ime da ga pliskavice u tom kanalu već po= znaju i da su ga dobro upamtile poslije nego im je postrieljao nekoliko drugova. Zapamtile su uniformu i pušku i drže se daleko. Radi toga on kad ide u lov na njih, skine uniformu i pušku drži sakrivenu u ladji. Moguće da ovo što mi je dotični pričao odgovara istini. Ta znamo, da i ptice vrane dobro razlikuju se= ljaka koji nosi vile od lovca koji nosi pušku.

— Pa oni Dome »ja vol«, ima donikle i pravo, da su dupini ka i morski čovik . . .

— O pliskavici već su u staro doba kolale kojekakve bajke i mnogi ju stari pisci spo= minju — nastavi lučki kapetan. — Osobito je poznata bila od vajkada ljudima njezina brzina. Pa eto i mi u naše doba ploveći paro= brodom možemo se u to uvjeriti. Pliskavice prate parobrod dugo i dugo i ne samo da uz= trajno plivaju, već znaju, dok parobrod i ve=

likom brzinom plovi, zaobilaziti ga, prelaze mu preko kljuna, prove, kao da se hoće iz⸗mjehivati njegovoj brzini i kao da time hoće reći: »Oj ljudi mi smo pliskavice ipak brže od vašeg broda«. Ne samo radi brzine, već radi lukavosti, ljudi su delfina u staro doba sma⸗trali kraljem, vladarom mora, te ljudima, a osobito mornarima su sposobnosti pliskavice imponirale. U grbovima mnogih starih ple⸗mićkih i vladarskih porodica nalazimo pliska⸗vice, a i na novcima i medaljama. Mnoge stare velikaške obitelji se nazivaju imenom ove morske životinje. Titul francuzkog nasljed⸗nika priestolja za vrieme kraljevstva bio je »dauphin«. Budući kralj u Francuzkoj zvao se dakle dupin.

— Dupin? — začudi se Luka. — Sin kraja, pa se zva dupin? Ma što to govorite!... Pa nisu imali boje živine, ako su se hotili zva po beštjama. A nebi boje bilo da se sin kraja frančezega zva' recimo zubatac, smudut, bar⸗bun oliti kanjac. Meni to ne ide u glavu da su izabrali ovega vraga.

— A eto, moj barba Luka, tako su ti judi htili, pa tako je. Što jin možemo!

— Ali osim ovog »zlog dupina« u Jadranu živi i tako zvani »dobri dupin«. Ribari ga zovu dobrim, jer ne će mrežu razdrieti, već što više ribarima je toliko pri ruci da im ribu u mrežu

tjera. U to vjeruju svi ribari, jer da je to tako, mnogi se na svoje oči i osvjedočiše. No da li ta usluga potiče iz simpatije prema ljudima i iz dobra srdca te pliskavice, o tom se dade govoriti. Ovaj, naime, »dobri dupin« ne radi to, čini se, iz nikakove dobrote i simpatije prema ljudima, već po svoj prilici je tomu uzrok njegov kukavičluk. Onaj prvi dupin koga smo opisali drzak je, smion i napada ribu u mreži. Ovaj pak i ako je kud i kamo veći, kad tjera ribu, a ova uleti u mrežu, opa⸗zivši mrežu, nekako se ne usudi, kako bi se ono reklo »imati s vragom posla«. Vidi taj dupin da tu nisu čisti poslovi i da su tu čo⸗vječji prsti, pa je radi toga u strahu od mreže. »Dobri ili veliki dupin« naraste u duljinu i do četiri metra, dakle dvostruko od običnog du⸗pina. Niemci ga zovu Der grosse Tümmler, a latinsko mu je ime Tursiops tursio. Donja čeljust mu je duža od gornje. Ova se pliska⸗vica razlikuje od ostalih pliskavica time, što imade pomične očne kapke kao da je kopnena životinja, dok druge pliskavice ne imaju. Ve⸗liki dupin ne dolazi blizu obala, pa ga se tako često i ne vidi, a i riedji je od običnog dupina. Ulovljen je mnogo puta u Jadranu. Dakle to je ta »dobričina«. Nije on dobar jer voli ri⸗bare, već iz straha od mreže. No osim toga treba znati i to, da ovom dupinu toliko ne ide u slast riba, koliko hobotnice, sipe i lignje, pa

i radi toga, po svoj prilici, ne juriša na mrežu. Osim ove pliskavice u Jadranu živi još i t. zv. Jadranska pliskavica, Tursiops parvimanus, ali je sasma riedka. Od velikih pliskavica po= znat je još u Jadranu i Glavati dupin, Gram= pus griseus, koji spada u vrst tako zvanih pliskavica okrugloglavih, a znade narasti i preko četiri metra. I ova se vrst hrani većinom hobotnicama, lignjama i sipama. Nekoliko puta je ova pliskavica bila ulovljena u Ja= dranu, pa se kostur jednog primjerka čuva u Zagrebačkom zoologijskom muzeju. Boja je kože sivkasta i izprugana nekim crtama kao da je netko po koži crtao. Posljednji veliki primjerak ove pliskavice ulovljen je ljeti 1936. u Korčulansko=pelješkom kanalu i čini se da je to jedan od najvećih primjeraka ulov= ljenih na iztočnim jadranskim obalama, jer je bio dug preko pet metara. Najveća pak pli= skavica, koja zadje u Jadran i koja je tako= djer ulovljena na iztočnoj obali, to je Za= družna pliskavica, Globicephalus melas. Crn= kaste je boje, a naraste i do sedam metara. Jedan mužjak je bio ulovljen u Jablancu. Inače Zadružna pliskavica živi u Sjevernom moru. Godine 1936. u Korčulansko=pelješkom kanalu bila je ulovljena i jedna riedka u Ja= dranu vrst pliskavice. To je t. zv. Crna pli= skavica, (Der Kleine Mörder, Pseudorca cras= sidens), koja naraste do tri metra, a po svoj

prilici da je ovo prvi poznati slučaj da je ulov= ljena uz naše obale.

— Evo dragi moj barbe Luka, to je što se zna o pliskavicama, dupinama, koji živu stal= no i koji iz drugih mora zalaze u Jadran. O velikom kitu i ulješurama ovog puta ne ćemo govoriti, a koje su takodjer i vidjene i ulov=

CRNA PLISKAVICA

ljene u Jadranu, pa se i njihovi kosturi nalaze u našim muzejima. A sad da van pravo rečen umori san se govorit večeras. Ova šiločina baca me u fjaku. Dajte nan još žmul vina, barba Luka!

— Toni=i! — zaviče oštro parun Luka.

— Ma što hoćete jope', gosp ...

— An jeste li vidili ovega diškula kako je podivja kad se čapa s onon od papagalota. E=e moj dragi da si ti moj sin, plati bi ti ošj ... Pasa bi te morbin jubavi. Drža bi te ja niko=liko dana u katabuju s panjokon i vodon, pa bi vidi kako bi se ohladi. Nebi mi se ti tako rano gamisa, kako bi ono Mlićani rekli. — Ala, ala! Donesi brzo još litru vina iz one desne bačve i oćo na špinet. I onda dojdi sku=pit požade i pjate i — hodi spat. Da si mi se sutra probudi rano. Vaja izkrcat karag.

— Ka da san vas ja derža do sad da ne grete spat — izdere se Toni.

— A, tako ti onega. Jesti li ga čuli jope. Pa da mu čovik nebi kacoton razbi čunku.

Kad smo izašli iz trabakule, Toni vas ji=dan, infotan, jedva nas je pozdravi'. Volta je glavu i kroz zube iztisnu: Dobru van noć! — Ondar je ništo zabrontula ka' da je reka: Hote s vra=agon! — ... van ... svec ...

RAZBOJNIČKI ŽIVOT JAGLUNA

Prohujaše vjekovi. Mnogo i mnogo se to=ga promienilo. Nestale su razne civilizacije, stare religije, starinski nazori i gledanja na život, nestalo je mnogo država, gradova ... Samo ostatci gradjevina, starinski nadpisi, grbovi, žute pergamene niemi su svjedoci onog što je nekad bilo. Ali — ali ono što čovjeku najviše godi sačuvalo se do danas. Toga se ljudi nikad ne odrekoše. Stara ona izreka da vuk dlaku mienja, ali ćudi nikada odnosi se i na čovjeka i prevedena na razumljivi jezik glasi: Ljudi su ljudi! — Oblačio on togu ili frak, vucario se triremom po moru ili putovao brzo i udobno luksuznim parobrodom, nabi=jao on kosti u razklimanoj diližansi ili jurio zrakoplovom, nosio periku ili brijao glavu, borio se on strojnicom ili kopljem, obsjedao on gradove bombama i topovima ili željeznim ovnom, katapultama i balistama svejedno je ostao kroz vjekove ljubitelj mirisave pečenke i dobre kapljice. Pečena guska i dobra šunka

išla je jednako u tek rimskom centurionu kao i današnjem zrakoplovcu. Nestalo je Zeusa sa svim bogovima s Olimpa. Sparti tako rekuć ni traga ni glasa, ali šunka se propisno suši danas onako kao i onda. Nestalo je rimskih konsula, senata, nestalo je raznih starinskih državnih činova i titulusa, ali jedini titul, koji je do danas ostao sačuvan to je čin, titul simposiarhosa, magistera bibendi i to pod nazivom »fiškuša« koji toči vino za vrieme lumpacije. Staroatenski simposion, rimski comissatio — to je isto, identično što i piti po »Križevačkim statutima«. Koliko su toga ljudi zabacili za što su se ljuto medjusobno borili u prošlim vjekovima, koliko je bilo različitih i oprečnih pogleda na razne socialne, pravne i vjerske probleme, ali kad se radilo o dobroj kapljici i pečenki, svi su se ljudi kroz stoljeća slagali da je to zaista uviek dobro. I kad se ljudi namjere na dobro vino svi ga striliši bez razlike istim užitkom piju. Evo jedan dokaz: Medju ruševinama Pompeja naidjoše i na ostatke nekog vinotočja. Reklama na vratima krčme u kamenu uklesana glasila je:

Bibit pater, bibit mater,
Bibit soror, bibit frater.
Bibit iste, bibit illa
Bibit servus cum ancilla.

To znači da je u toj krčmi bilo tako dobro vino da ga je pio otac i majka, brat i sestra,

ovaj i onaj, a i rob i sluškinja. Jednom rječju — svima je prijalo. Kuhane ciple, pečene barbune jeo je istim užitkom rimski car kao i današnji naši Primorci. Koliko li je samo nazora čovječanstvo promienilo, ali mišljenje o dobroj kapljici, pečenoj guski, šunki ostalo je kroz vjekove isto i u tom pitanju nikad nije medju ljudima došlo do oprečnih mišljenja. Budimo iskreni, ruku na prsa i priznajmo da je tako. Zašto da se zavaravamo i da pred istinom bježimo, zar ne?

Da ne duljimo mnogo s gastronomskom filozofijom — rieč je ovdje o Svetom Martinu koji je ni kriv ni dužan dospio medju pjance, pečene guske i bačve vina i njegovo se ime najviše spominje kod lumpacija. Ali sve to je puki slučaj. Martinje i martinjski običaji slavili se davno prije nego što je Martin došao na sviet. I njegov otac, djed, pradjed, šukundjed sigurno su slavili »martinje«. Ovo zvuči paradoksalno, ali ipak je tako. Evo što je na stvari: Sveti Martin biskup umro je sredinom mjeseca studena i to baš onda kad se otvaraju bačve i kuša novo vino. Naravno da takav čin je bio uviek popraćen stanovitim ceremonialima i gozbama. Kod Grka, a osobito kod Rimljana, bila je to posebna jesenska svečanost — zahvalnica bogovima za dobar rod polja, a osobito vinograda. I pošto čovjek nadje uviek neki titul izliku kad se treba dobro najesti i

napiti ili pak za svoje sladokusne prohtjeve čak traži nebeske zaštitnike, to su te gozbe ili da se onako iskreno po domaću izrazimo, žderila i pijače, bile pod zaštitom nekih bogova osobito Dioniza ili Bahusa, Saturnusa ili pak Consusa, pa odatle bakanalije, saturnalije i consualije. Vremena su se promienila, stari bogovi zbačeni, zaboravljeni, ali — ali onih divnih običaja u stanovito doba godine uz kapljicu vina i mirisavu pečenku čovjek se nije nikada htio odreći. I to je do danas ostalo. Kršćanstvo je odnielo pobjedu nad poganstvom i sad je trebalo naći novog pokrovitelja za gozbe sredinom mjeseca studena. I evo nedužnog Svetog Martina, koji je bio abstinent, asket. Da nije umro u ovom mjesecu sigurno bi ljudi bili izabrali kojeg drugog svetca. I današnji Niemci imaju u svojim martinjskim običajima dosta toga što podsjeća na običaje starih Germana, koji su u ovom mjesecu veselicama odavali počast bogu Wotanu.

A sada da vidimo tko je bio Sveti Martin. Njegov život su opisali Sulpicije Sever i Grgur iz Toursa. Rodio se u tadanjoj Panoniji u mjestu Sabariji današnjem mjestu Szombathely, Steinamanger, u Madjarskoj oko godine 316., podno brda koje se danas po njemu naziva Martinovo Brdo. Odgojen je u Paviji i već kao mladić prigrlio je kršćansku nauku. Otac ga je prisilio da se posveti vojničkom

zvanju, pa je služio nekoliko godina u Galiji i došao do višeg čina u vojsci. Kad mu je vojnički život dosadio vratio se u Italiju i povukao na jedan otočić kod Genue. Zatim je otišao opet u Galiju. Oko 370. kod Poitiersa osnovao je prvu samostansku organizaciju Zapada. Godine pak 375. pučkim glasovanjem postade biskupom u Toursu, te osnova glasoviti samostan Marmoutiers. Iztaknuo se veoma u širenju kršćanstva i pobijanju poganstva, pa se njegovo djelovanje osjetilo čak do Bretagne i Walesa. Umro je 11. studenog izmedju godine 397. i 400. Kao pravi i gorljivi pristaša Isusove nauke činio je, kažu i dobra djela, pa je tako jednom siromahu koga je susreo kod gradskih vrata Amiensa, darovao polovicu svog vojničkog ogrtača. Sveti Martin je mnogo štovan kod raznih naroda Europe, pa je tako on zaštitnik Galije današnje Francuzke, te njemačkih starih gradova Mainza i Würzburga, a i mnogo i mnogo još drugih mjesta. Pa i kod nas imade župa kojima je Sv. Martin patron. I eto taj sveti čovjek, trezvenjak, božji ugodnik za to što je umro 11. studenog, sredinom onog mjeseca kad se obično novo vino kuša, bio je nestankom poganstva, per acclamationem, proglašen novim zaštitnikom starih poganskih jesenskih veselica. Zanimljivo je da se točno znade datum njegove smrti, ali godina ne. Da, da ljudi su

ljudi i čvrsto se drže one »bolje je da propadne sviet nego dobri stari običaji«. Tako je Sveti Martin biskup postao najpopularniji, a donekle i jedan od najsimpatičnijih svetaca kod najširih slojeva, jer kad se spomene Sveti Martin dolazi nam slina na usta, nozdrve se šire, blaženi posmjeh prelije se licem, u želudcu nešto zakrulji. Vizija pečene guske i rujnog vina draži sva osjetila, a onda zadovoljno metnemo ruke u džep, zažmirimo, stvaramo divne predočbe s puno ugodna mirisa, a ustnice automatski zafućkaju: »A kad bu pak došel Sveti Martin, gusku zakole... Kume moj dragi daj se napi...«,

Tako, eto, čitav sviet slavi Svetog Martina i sela i gradovi uz razne prigodne pjesme

Pa i neka mjesta našeg Primorja ne moraju se postiditi svojih običaja. Čujte samo par kitica ove pjesme, moguće jedne od najljepših, a i najstarijih naših otočkih:

Lagano

É - vo na - še - ga Mar-ti - na, iz da - le - kih
zem-lja k na-mi Pri-pra-vi-te mu do-bra vi-na, blago-
vat će Mar-tin s na-mi.

Eto Višnjem Bogu fala
Lipa noć nan je procvala
Kada Martin biskup sveti
S ove zemlje k' nebu 'zleti

Evo našega Martina
Iz dalekih zemja k' nami
Pripravite mu dobra vina
Blagovat će Martin s nami.

Naša zemja ga pozvala
I on poleti kano vila
Iz dalekih tih zemaja,
Evo nam ga, Bogu fala!

Martin ne će vele stvari
Nego vina i pečenice.
Za ne povrć zakon stari
Blagovat će i lojenice.

Martin stoji blizu rive
Di su pjanci od starine
Tu se Martin boje ćuti
Di se rujno vince pije.
i t. d.

Što vi velite na ovu pjesmu, a? Ne miriši li vam malo po poganstvu, Bakusu? Ova se pjesma pjeva u našem starinskom gradu Korčuli. I velika je radost kad dojde Sveti

Martin. Djeca uoči Svetog Martina idu od kuće do kuće i pred vratima pjevaju ove ki⸗tice, a ukućani ih darivaju bademima, jabu⸗kama, suhim grožđjem i smokvama, manta⸗lom. Starije, obično prijatelje, prima se u kuću i gosti vinom, pečenim mesom i martinjskim kruhom t. zv. »lojenicom«. Da, prastare su to kolede, običaji. Svaka obitelj pak i najsiro⸗mašnija hoće da dostojno proslavi Svetog Martina i izpeče lojenice. Otac, glavar obite⸗lji, pater familias, otvori molitvom ceremonial martinjske večere. Zahvali se Bogu što je dao i ove godine dobru večeru, dobro vino i po⸗moli se onda za preminule članove obitelji, koji su takodjer nekada veselo dočekivali Svetog Martina. Zatim blagoslovi, prekriži flašu novog vina i svi se onda kucaju »za zdravje živih i pokoj vični mrtvima«, a vesela pjesma zaori:

Evo našega Martina.
Iz dalekih zemja k' nami...

Sliedi večera: Tanjur kupusa i slane srdele ili još bolje salamastrane gire, gruj sušen u dimu a lešo, dvi fete pršuta, zatim martinjska pečenka, pečenica, t. j. pečeni ovčji but špi⸗kan slaninom, češnjakom i ružmarinom, a ma⸗zan maslinovim uljem. Ili pak mjesto ovčjeg buta jareće brižole pečene na gradele. Onda, dulcis in fundo Martinov kruh, »lojenica« ko⸗

ja se donosi na stol topla iz peći i odmah jede, jer nije toliko ukusna kad se ohladi. I nju glavar obitelji blagoslovi i poslije zalogaja lojenice opet se kucaju čašama punim vina, koje klizi niz grlo da je milota. Ako baš že⸗lite znati kako se prave ove Martinjske loje⸗nice u Korčuli evo vam recepta:

Recimo na kilogram bielog brašna dolazi 10 dkg raztopljenog janjećeg loja, 10 dkg maslaca, 2 dkg kvasca, 5 dkg suhog grožđja, 3 dkg sjemena od pinj⸗bora, a i šećera po vo⸗lji. Tko voli može pridodati nešto mirodija koje mu prijaju kao klinčeca, papra, cimeta. Sve se to miesi kao kruh, a posoli morskom soli. Napravi se okrugle komade kruha, tako nekih 15 cm u promjeru koje se onda s gor⸗nje strane pomažu maslinovim uljem i razre⸗že malko nožem uzduž i poprieko, tako da kad je ovaj kruh pečen, urešen je razcvalim koc⸗kicama. Tko ne podnosi loj može miesiti sa⸗mo s maslacem. Onda je to zapravo »masle⸗nica«. A kako ugodno miriši i kako poslije tog Martinjskog kruha prija vino! Pa, recite po duši, kako čovječanstvo može da se odrek⸗ne ovih divnih običaja? Sveti Martin kad je došao na sviet našao je »martinjske običaje« i oni će dalje ostati, dok će mnogo toga da⸗našnjeg izčeznuti, kao što je i već staro iz⸗čezlo. Opet da se povratimo na onu: Ljudi su ljudi i što im prija toga se ne odriču kroz vje⸗

kove. Pa zašto bi se odrekli? Život je i onako kratak, pa zašto ga nebi proveli veselo. I tako vam te večeri uoči Svetog Martina čitav taj grad pjeva i staro i mlado i bogato i siro=mašno:

Evo našega Martina=a
Iz dalekih zemja k' nami=i.

Dnevne brige se odbacuju i uz dobru pe=čenku i čašu vina stvara se ugodno razpolo=ženje i pjeva se i veseli iz sveg srdca, iz sve duše. Tako i treba. Liepi su ti stari naši mar=tinjski običaji. Da se koji naš čovjek lati po=sla da prikupi u jednoj knjizi sve stare mar=tinjske običaje, pjesme i napjeve, to bi zaista bilo djelo velike folklorističke vriednosti, dra=gocjeni doprinos zbirci starinskih naših na=rodnih običaja, a imalo bi donekle i povjestnu vriednost.

Tako jedne godine proslavio sam martinj=sku večer u kući starog pomorca, noštroma, a poslije kalafata, barba Špirota. Osim mene bili su pozvani Dun Jere, profesur Stipe i veslar Miće koji je bio u rodu s ženom Špi=rota. — Čim smo došli odmah nas Špire po=zove u kuhinju, »jerbo po staroj užanci Sveti Martin se slavi u kužini, blizu komina.«

— Ala, ala, sidite i nemojte se činit rigvar=da. Ka da ste doma. Evo sa će mi do' žena. Madina=a! An, jope je ni. Jesi li je vidi! Jope

je pošla petegulat u susistvo, a čejad došla na večeru. Tako ti svetega! Mandina=a=a=a!

— Ne revi=i! Sa' ću do. Tu san iza kužine, zatvoran kapuneru.

Kad je Mandina došla u kuhinju, otrla ru=ku o pregaču, traversu i svima pružila ruku. Muža Špirota omjerila oštrim pogledom i ne=što promrmljala. — O=o! Neka, neka, baš mi je drago da ste svi došli. O=o i vi Dun Jere, profesur Stipe, šjor Pjero i naš Miće. Skužajte što vas nisan dočekala, ma znate kako je. Bidna sama san doma i nima niko da mi po=mogne. Sve mi samon triba redi' i parićat. Ova nesrića od mojega muža samo bi sidi po cili božji dan u betuli, fuma pipu i igra na briš=kulu. E=e! Jedino što ide lovi parangalon i da ni tega . . .

— O=ho! Počela si, an s tin tvojin organe=ton. Za Is . . . jeste li vidili koji je ovo jezik! Zaglušila bi sve avokate.

— A=a, vidi ti njega, konte šjenca, ne smi mu se rić ni jednu besidu. Digni se, digni, lin=čino iz te katrige i da judima bićerin rakije i malo minduli prin večere. C=c=c! Gospe moja od sedan žalosti! — ma ne iz te botije inšen=pjani čoviče. To je kvasina. Iz te zelene=e! Ajme meni, kaštig božji!

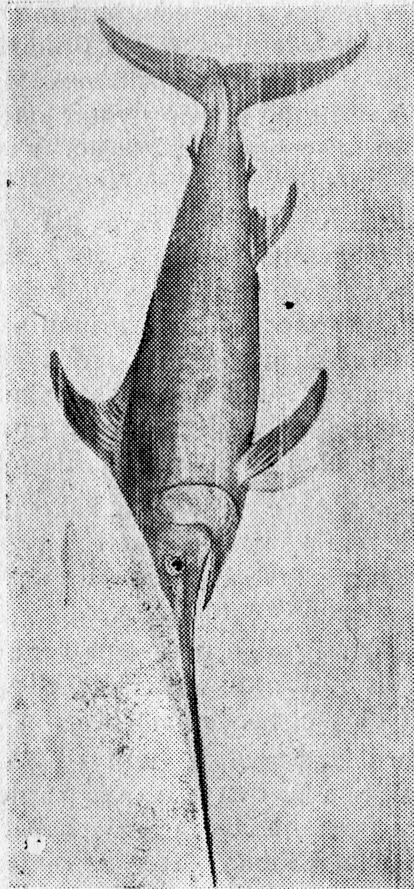
— Kuco=o!

Nemojte misliti da je to medju njima sva=dja i da se oni ne trpe. To je takav njihov na=

čin govora, kućni ceremonial. Ušlo im je to u krv, pa bez toga ne može biti. Inače su se puno volili. Barba je Špiro imao manu, kao obično svaki ribič, a pogotovo stari pomorac, a to je, da je sve pretjeravao. Kirna koju je ulovio prije pet godina i težila pet kila, sada je težila oko četrdeset, a oluja koju je doživio kod Malte bila je u sadanjim njegovim očima tako strašna »da jin je jednega mornara digla u arju sto metara visoko i bacila ga na jedan drugi brod koji je blizu jidri.« A kad bi malo više gucnuo, onda tim fantastičnim pričama, ni kraja ni konca. Mandina je radi toga mnogo trpila i tu njegovu manu nikako nije mogla podnieti. Bilo ju sram kad bi netko došao u posjete, vizitu, a Špiro malo više gucnuo i počeo »bumbavat«. A te večeri smo mi svi dosta pili i izpraznili damižanu.

Mandina je parićala tako dobru večeru da bi je i mrtvi jili. A da ste vidili našega Dun Jereta kakin je samo guston on ji! Ona njegova blažena faca i masna justa od uja, pa ono njegovo mlaskanje, puhanje, privraćanje očima. Vas se uživi u večeru i dušon i tilon. Ka smo ga gledali i mi smo duplo jili. Dobro je rekla šjora Mandina:

— Ma zašto likari daju za apetit nike pirule, tablete i pastije? To ne vaja ništa. Tribalo bi letrat Dun Jereta, kako ji' i ondar neka ga gledaju svi oni koji nimaju apetita. Ka=

JAGLUN

kvi ošinac! Dosta je pogledat Dun Jereta, pa se ondar može pojist, Bože mi oprosti, i čavle...

A Špire je neprestano gledao u jednu sliku koja je bila obješena u kuhinji, a prikazivala je kako je riba jaglun proburazila neku drugu ribu. I kad ga je vino počelo hvatat započne on priču koju je stotinu puta pričao. A bidna Mandina na mukama.

— Ka' smo navigali iz Barčelone u Tuniziju vidi san ja te beštje. Virile su jin sabje iz mora ka da marćaju soldati s bajunetama. Bilo ih je na stotine Is... ti, pripali se mi. Srića da je tun blizu pasavala jedna velika karocada frančeza i udri ona s kanunima po njima. Da ste ondar vidili! More se zacerjenilo od krvi ka da si proli tisuću barila piture.

— Blažena Gospe moja! Ma kako da se ne profunda zemja od pusti' laži! Grubo je ovako čut starega čovika — uzdisala je Mandina tamo uz komin i mlila kafu.

— A ondar mi počeli lipo te ubivene ribe salpava na brod. Tri sto kila hi je bilo. Ma što govorin! Pe sto, tisuću smo hi...

— Tisuću ti jašćerica na lažljivi jezik došlo! Što misliš da su ovi judi ovdi karnevali ka ti. Čudim van se kako ga možete slušat. I sotonu bi čapala kolika.

— Mandina, po zanji pu' ti govorin da mučiš. Što se mišaš u mužke razgovore. Jesi li ti navigala po moru, oli ja?

— Hoću da se mišan. Ne mogu trpi i ne mogu. Rečite vi po duši Dun Jere ka blagoslovljeno čejade, jeli grih ovako staron čejadinu lagat, an? Eto ti, moj Stipe, koji si bi po velikin skulama pripovidi nan ti o ovim ribama. Što ćemo slušat vavik ovega inšenpjanega moga...

Barba Špirotu ni bilo pravo da ga se ovako prekinulo, a pogotovo da jedan mladi čovik kojemu bi moga bit did, pa i ako uči za profesura, da njemu Špirotu soli pamet, njemu koji je toliko godišća naviga i toliko svita vidi. No ipak je umuknuo, nešto promrmljao u sebi, gucnuo iz čaše, pogledao bjesno ženu i zapalio lulu.

— I o ovoj morskoj ribi kao i o mnogim drugima mnogo se toga priča, a često tako pretjerano, da to zapravo spada u carstvo fantazija — započe Stipe. — Osobito pomorci.

— Bravo Stipe! — Ka da mi iz duše govorite. Jesi ga ču Špire-e. An, govori sa'. Di su ti bajunete u moru. Vino je tebi u glavi, vino, dragi moj.

— Mandina, nemo' me iritava, baci' ću ti mažinin u glavu. Dosta je! — počeo se uzrujavati barba Špire.

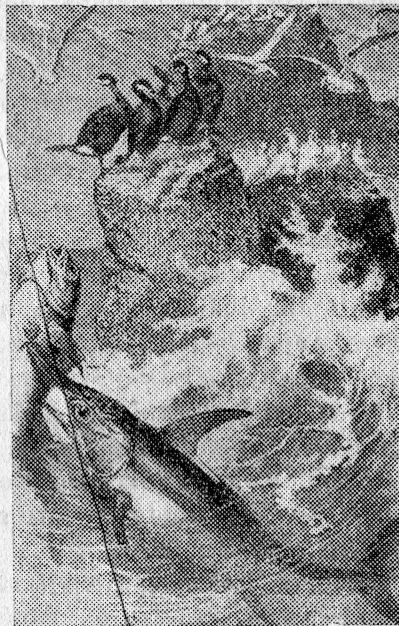
— A sada da bude jasno barba Špiretu i svima ovdje koji slušaju, pričat ću vam nešto

o ovoj zanimljivoj ribi — nastavio Stipe. — Ribu koju mi u našem mjestu nazivamo »Mor-ska sablja« nazivaju još kod nas: Jaglun, iglun, sabljar i mačonoša. Talijani ga, Fran-cuzi, a i Niemci isto po toj njegovoj sablji na-zivaju: Pesce spada, Espadon i Schwertfisch. Latinski mu je naziv Xiphias gladius. Gladius znači mač. Istina je, da jaglun provodi raz-bojnički život, da napada, ali je ipak pretje-rano što neki pomorci o njem pričaju, kao na primjer da može s mnogo udaraca svog mača izrešetati veliki brod i toliko ga izbušiti da odmah potone. Mi moramo vjerovati ono što nam je poznato na temelju današnjeg znan-stvenog iztraživanja, a priče ostaju priče.

— Hm! — protestira barba Špire.

— I u poznatom djelu Brehma »Tierleben« mogu se čitati razni navodi pomoraca, čak iz XVIII. stoljeća. Moguće ima nešto istine u tome, ali opet velim, u znanosti priče ne vrie-de, već točna savjestna promatranja. U spo-menutom djelu navodi se, naime, da kad se 1725. popravljao englezki ratni brod »Leo-pard« nadjoše na prednjem dielu trupa broda polomljeni komad mača te ribe. Isto tako i 1827. nadjoše i na trupu broda kitolovca »For-tuna«. Prof. dr. Carlo Cori u svom djelu »Naturfreund am Meeresstrande« navodi da se u Hamburžkom prirodoslovnom muzeju čuva dio vanjske strane broda, koji je bio

obložen bakrenom prevlakom koju je jaglun udarcem probušio, ali mu se sablja polomila i eno se vidi još u tom muzeju kako je ostala u rupi. Brehm navodi dalje, da je u ožujku

JAGLUN PROBADA RIBU

godine 1864. plovio iz Ceylona, iz luke Co-lombo, u Englezku brod »Dreadnought«. Po-sada broda na putu ulovila je udicom jaglu-na, ali je riba bila tolko jaka, da je prekinula konopac i stala kružiti oko broda kao da hoće

bolje izmjeriti udarac. Zatim se zaletila i udarila mačem o trup. Posljedica tog udarca bila je, da je voda počela ulaziti u brod, koji se morao vratiti u najbližu luku i popraviti. U Londonu se čak vodila razprava poslije to= ga izmedju vlastnika broda i osiguravajućeg družtva. Kad su stručnjaci dali svoje mišlje= nje, da je zaista jaglun brod probio, osigura= vajuće družtvo moralo je platiti priličnu svotu vlastniku broda. Dakle, kako vidite, ima ne= što na stvari, ali nije ipak sve istina što se priča: ni te puste tisuće jagluna, koji plove morem kao vojnici nataknutim bodovima na puškama, niti da jagluni hotimice probuše brod samo da mogu proždirat ljude kad brod potone. To su fantazije.

Ova riba živi u raznim morima, pa i u Ja= dranu. U duljinu naraste do tri metra, a može težiti i do dvie stotine kilograma. No imade primjeraka i do četiri metra dugih, a preko tristo kilograma težkih.

— Ja san hi vidi blizu Cipra još većih.

— Zatvori tu lažjivu čunku, jesi me ra= zumi!

— I naši ribari ga često ulove u mrežama — nastavi Stipe. Jaglun je s gornje strane mo= dre boje do tamno ljubičaste, a izpod je svietlo=srebrnast. Koža mu je bez ljusaka kao i kod tune. Oči imade velike i modre. Sablja koju posjeduje nije nikakova posebna izra=

slina, već je to produžena gornja čeljust, koja zaista sliči sablji. S gornje strane je gladka, ali sa strane oštra da može i sjeći plien. Ta sablja je velika do četvrtinu, a i do trećinu duljine tiela. Glavna hrana su jaglunu, čini se, hobotnice, sipe i lignje, ali znade napadati i skuše i tune. Munjevitom brzinom zaleti se u jato tih riba i bjesomučno stane mahati brit= kim svojim mačem lievo i desno. Kad jede plien, koji je sasjekao, on se nagne malko na stranu. Valjda mu je to praktičnije zbog mača koji ga po svoj prilici smeta kod prebiranja komada usmrćenih riba.

Zanimljivo je da ova riba nema zube, ali i ne treba joj kad posjeduje tako moćno oru= žje kojim sieče plien u komade, a i usta k to= me imade velika. Jaglun, morate znati, spada medju najokretnije i najbrže ribe. To mu se vidi i po obliku repnih peraja. I ne samo da je veoma okretan i brz, već je i srčan. Pravi ju= nak i ne boji se on ničesa. Ali to je i njegova zla strana, kao i kod mnogih ljudi. Pouzda= vajuć se odveć u svoje oružje zaleti se jaglun u mrežu gdje ima ribe i tu se jadnik zaplete i tako plati glavom svoju smionost. I kad udari u veći brod svojim mačem, prodje obič= no loše, kao što smo to vidili po navodima Brehmovim i Coria. Komad sablje ostavi u trupu broda i ode tako on sa megdana polom= ljena mača, odnosno bez nosa, pokunjen. Neki

pisci tvrde da jaglun može lakoćom probiti malu ladjicu, barku, a da imade i slučajeva da je jaglun proburazio i čovjeka. Neki pak navode, da jaglun napada i kitove. Dr. Achille Griffini u svom djelu »Ittiologia italiana« tvrdi da to nije dokazano. No mislim, da ako je dokazano, da jaglun u svojoj smionosti napadne brod, zašto ne bi onda napao i kita svojim mačem. Tunu kad probode i usmrti, onda da ju s nekoliko jakih zamaha sasieče u komade i onda proždre. — Morate znati i to, da je jaglun i veoma razdražljiv, pa se o njem piše i to da se iz čista mira znade razbiesniti i mlatiti po moru sabljom. Imade zlu i naglu ćud.

— A da se ni moj Špire uverga u jagluna! An, što van se pari šjor Stipe?

— Oćo, Mandina! Dosta mi je tega večeras!

— Jaglun je inače stanovnik pučine. — No kad jata riba, osobito plavih, kreću uz obalu i jaglun se onda približuje kopnu, pa ga tom prilikom ribari i ulove. Znade se uloviti i u tuneri, pa i to daje naslućivati da bi mogao imati apetit na tuninu. Kod Sicilije ga ribari love harpunama, a u Americi ribiči športaši zabavljaju se na veliko loveć jagluna. Meso mu je veoma ukusno, pa ga i radi toga rado love. Za vrieme ljetnih mjeseci vidjeti ga je kako pliva površinom, a peraje mu vire iz mora. Osobito se vidja na površini kad je zrak

topao, a more mirno. Jaglun inače voli toplija mora. U Sjevernom moru ga je vidjeti samo ljeti. Kad je hladno i uzburkano on se povlači u dubinu. O njegovom mrieštenju malo se znade. Za vrieme ljeta su opažali par jagluna kako plivaju uzporedo, a i po nekoliko njih. Moguće da su to njihovi svadbeni dani. Neki misle da se u Sredozemnom moru mrieste u mjesecu srpnju, jer su u tom mjesecu opažali kako mužjak ženku naganja. Od mjeseca pak studena, pa do ožujka može se vidjeti mlade jagluniće kako se vježbaju za svoj krvavi razbojnički zanat.

Postoji još jedna slična riba jaglunu, a to je Sablja jedrenjarka (Histiophorus belone, Fächerfisch). Stanovnik je to toplih mora. Dosta je slična jaglunu i imade i ona sablju. Jedino što je kod Sablje jedrenjarke hrbtena peraja velika, kao da je jedro, pa radi toga joj i ime jedrenjarka. Neki, kao Tennet, misle da ona pomoću tih peraja jedri po moru, dok se drugi time ne slažu. Griffini veli da je bila, nekoliko puta opažena u Tirenskom moru, ali da je u Jadranu riedka.

— Ja san je vidi — izjavi barba Špire.

— Vidi si rog ćaćin! — odvrati mu oštro Mandina.

— Jedna druga odlika ove ribe i to Tetrapturus Herscheli ustanovljena je u Ligurskom

moru, ali samo po jednom primjerku. I ove ribe čini se da na sličan način napadaju druge ribe i mekušce kao i jaglun, ali po svoj prilici nemaju tako zlu ćud i smionost. Razlika je još izmedju jedrenjarka i jagluna ta, što jedrenjarke imaju produženu i donju čeljust, a posjeduju u čeljustima i male zube, dok ih jaglun nema, ili su kod nekih primjeraka samo jedva primjetljivi.

— Sve ja to znan i boje od vas.

— A⸗a, Gospe⸗e moja⸗a lipa⸗a⸗a, prosvitli mu pamet!

— Dosta je o tin morskin sabjama — izdere Dun Jere. — Još će te se svadit radi te ribe na Svetega Martina. Boje je da izpraznimo još koji žmul, i izimo fetu lojenice, pa da lipo zakantamo. I vesela pisma opet zaori:

Evo na⸗ašega⸗a Martina⸗a
Iz dale⸗ekih ze⸗emja⸗a k nami⸗i
Pripravite mu do⸗obro vina⸗a⸗a⸗a . . .

LITERATURA

Dr. Krunoslav Babić: Pogledi na biologičke i bionomičke odnose u Jadranskom moru.
Dr. Krunoslav Babić: Život Jadranskog mora.
Alfred E. Brehm: Tierleben.
Prof. Dr. Carl Cori: Der Naturfreund am Meeresstrande.
Dr. Kurt Floericke: Gepanzerte Ritter.
Umberto Girometta: Život našeg Jadrana.
Dott. Achile Griffini: Ittiologia italiana.
Hans Günther: Die Eroberung der Tiefe.
Dr. Oscar Haempel: Leitfaden der Biologie der Fische.
Dr. Mijo Kišpatić: Ribe.
Petar Lorini: Ribanje i ribarske sprave pri iztočnim obalama Jadranskog mora.
Prof. M. Medić: Zoologija.
Dr. M. Plehn: Die Fische.
Carus Sterne: Werden und Vergehen.
Dr. Adolf Steuer: Biologisches Skizzenbuch für die Adria.
Dr. Gustav Stiasny: Das Plankton des Meeres.
Ludwig Sucker: Die Fische nebst essbaren wirbellosen Thieren der Adria.
A. Hyatt Verril: Strani pisci e loro storie (A. Corticelli, Milano).

SADRŽAJ

Predgovor 3
Život morskih konjića i šila 5
Jadranski tuljani 15
Zašto more svjetluca 31
O spužvama i dubinama morskim . . . 51
Lukavstvo pliskavice 81
Razbojnički život jagluna 103
Literatura 125